

Hadik András főstrázsamester működése az első sziléziai háborúban (1741—42).

Bevezetés.

Hadik András tábornagy katonai pályafutásával, Mária Terézia háborúiban való szereplésével, a magyar hadtörténeti szakirodalom eddig vajmi keveset törődött. Néhány jelentéktelen, pár lapnyi életírásán kívül, ezek is főleg a Mária Terézia-rendi lovagok életrajzát tartalmazó, általánosan ismert Hirtenfeld-féle munkára támaszkodnak, részletes tanulmányokat, értekezéseket senki sem készített. Csupán az 1757-i berlini vállalkozásnak van külön monografikus irodalma. Hadik többi harcáról, ezredtörténetek, gyűjteményes hadtörténeti munkák legfeljebb néhány sorban emlékeznek meg. A *pragmatica sanctio* kihirdetését követő osztrák örökösödési háborút, hadtörténeti szempontból, a részletekig menő alaposággal és lelkiismeretességgel, csak két külföldi katonai szakmunka dolgozta fel. Az egyik, a volt bécsi Kriegsarchiv (ma Heeresarchiv) hivatalos kiadványsorozata: „Die Kriege Maria Theresias“, illetve ennek „Oesterreichischer Erfolge-Krieg 1740—48.“ című kötetében található. A másik, a német nagy vezérkar hivatalos munkája: „Die Kriege Friedrichs des Grossen“ című sorozat, „Der erste schlesische Krieg“ című kötetében. Mindkettőben gyakran előfordul Hadik neve, de az első sziléziai háború hadieseményeivel kapcsolatban csupán a maltschi zsákmánvoló portyázást írja le — különösen az osztrák munka — részletesebben, bár nem minden vonatkozásban helyesen. Hadik többi, rendkívül érdekes és tanulságos huszáros portyázásáról csak elvétve találunk egy-egy rövidebb-hosszabb megjegyzést. Ez természetes, hiszen ezek a munkák főként a háború felsőbb szervezési, katonapolitikai kérdéseivel és a nagyobb jelentőségű hadműveletek, csaták részletes harcászati fejtegetésével foglalkoznak. Hadik pedig ebben a háborúban még csak mint fiatal huszártörzstiszt vett részt, tehát nagyobb hadvezéri tevékenységet nem fejthetett ki. Működésének hiteles adatai harcijelentések, levelek alakjában, e művek megírásának idejében még nem kerültek napvilágra.

Budapesti kir. Hadilevéltárunk 1935-ben rendkívül értékes hadtörténeti anyag birtokába jutott. Hadik-Barkóczy Endre gróf megértő áldozatkészségéből ez idő óta a Tladilevéltár birtokában van Hadik András tábornagy megmaradt levéltára. Nekem, mint a Hadilevéltár akkori tagjának, jutott az a megtisztelő feladat osztályrésziül, hogy ezt a felbecsülhetetlen tudományos értékű anyagot rendezhettem, átvehettem és kezellhettem. Közel 5000 drb. hadműveleti irat, Mária Teréziának és II. Józsefnek igen sok, Hadikhoz intézett levele, főleg azonban Hadik rendkívül gazdag sajátkezü önéletréírása, harctéri naplója és levélfogalmazványai, megadták a lehetőséget ahhoz, hogy ennek a kiváló huszártisztnek és nagy magyar hadvezérnek 21 hadjárásban végrehajtott haditetteit, csapat- és seregvezető tevékenységét, végre részletesen megismerhessük. Erre, az eddig teljesen felhasználatlan gazdag levéltári anyagra támaszkodva írhattam meg Hadik András szerepét és működését az első sziléziai háborúban. Ezekből a harcokból ismerhetjük meg Hadikot, a vakmerőségig bátor, folyton tevékeny, leleményes és ügyes huszárrvezért. De már ezeknek a kisebbségű harcoknak, vállalkozásoknak tervezésében is felismerhetjük a későbbi Hadiknak, a hétéves háború jeles tábornokának hadvezéri képét.

Hadik magatartása ebben a rövid háborús időszakban hadtörténeti szempontból azért is rendkívül tanulságos, mert megismerjük a magyar huszárságnak azt a különleges harcmódozatát, amely hírnevét európaszerte ismertté tette. Hadik portyázó verekedései, a „Kleinkrieg“, az „aprófékharc“ szemléltető példái. A felderítő, biztosító és meglepetésszerű rajtaütésekre vállalkozó könnyű lovasság ilyen természetű harcmódozata sohasem vesztí el jelentőségét s még ma is, a gépesített háború korszakában arra alkalmas térszínen — természetesen a helyzethez és alkalomhoz mért változtatásokkal — időszzerű marad.

I.

Politikai és katonai helyzet a háború kezdetén.

III. Károly 1740 október 20-án bekövetkezett halála után, az 1722—23-i országgyűlésen elfogadott öröklési rend (a pragmática sanctio) értelmében elsőszülött leánya, Mária Terézia (született 1717-ben) lépett örökébe. A királynak még életében sikerült ezt a trónutódlási jogot nagy fáradsággal és sok áldozat árán majdnem valamennyi külföldi hatalmassággal elismertetni. Szemét tehát abban a tudatban zárhatta

le, hogy leányának trónja biztosítva van. De minden szerződés, írásbeli fogadalom csak papírrongy, ha annak tartalmát a szerződő felek nem kívánják őszintén elfogadni.

Mária Terézia zavaros és vígasztalan külpolitikai helyzetben lépett a trónra. Édesatyjától elégedetlen, leromlott hadsereget örökölt, amely még mindig az utolsó évek veszett török háborúinak hatása alatt állott. Az üres állami pénztárból támogatásra alig számíthatott, az ország népe pedig kimerült, elszegényedett. Valóban csodának kellett bekövetkeznie, hogy a fiatal uralkodó, a Habsburg-ház hatalmát megtépázni, területeit feldarabolni kívánó ellenségeivel szemben, ilyen rozoga alapokra támaszkodva, nemcsak jogait tudta érvényesíteni, hanem a monarchia épületét megszilárdítva, országainak, főképen Magyarországnak fejlődését, gazdagodását elősegíthette. Hogy ez sikerült, azt elsősorban látározott egyéniségének köszönhette. Régi szövetségesei cserben hagyták. Atyjának haszonleső minisztereire, tanácsosaira, balkezes hadvezéreire nem számíthatott. Férje, Ferenc István Lotharingiai herceg, becsületes, kényelmes élettársa volt, de hiányzott belőle a képesség és erély ahhoz, hogy feleségét valóban hősiessé küzdelmében és súlyos állami gondjainak elviselésében tevékenyen támogassa. Mária Terézia, egyéniségének közvetlenségével, kitartásával, emberismeretével hamar meg tudta nyerni nemcsak alattvalóinak szívét, de szerencsésen tudta megválasztani tanácsadóit, hadvezéreit. A Habsburg-ház, mely még néhány évtized előtt Európa minden hadszínterén vitézül verekedő hadsereggel rendelkezett, most védtelenné vált. Mária Terézia felismerte a pillanat fontosságát és a helyes utat, amely őt a zavarból kivezetheti. Ez az út Magyarország felé mutatott. Érezte, hogy összes országai között legtöbb segítséget Magyarországtól várhat, bár a Rendeik, régi sérelmi politikájukhoz híven, eleinte bizalmatlanul fogadták intézkedéseit. De minél tovább uralkodott Mária Terézia, annál inkább bebizonyította, hogy a magyarok iránti vonzalma nem üres szólam. Pálffy Jánosnak nádorrá, majd a magyarországi főhadparancsnokság élére történt kinevezése volt az első lépés ahhoz, hogy a magyar főurak az eddiginél sokkal nagyobb szerephez fognak jutni. A magyar vezéreket, ügyes katonákat, a bécsi udvar többé nem nézte olyan szemmel, mint Zrinyi Miklós idejében és a Rákóczi-felkelés alatt. Az út a magyar katonai tehetségek előtt nyitva állott. Ennek a, mondhatnók magyar katonai újjászületésnek köszönhatték Mária Terézia későbbi jeles magyar vezérei, köztük különösen Hadik András gróf tábornagy fényes pályafutásuk lehetőségét.

A számbajövő európai hatalmak közül egyedül Bajor-

ország nem ismerte el a *pragmatica sancti*ót. Károly Albert bajor választó fejedelem, I. József császár veje, magának követelte a Habsburg-örökséget. Fellépése felbátorította a *sancti*ót már elismerő államok közül Szászországot és Franciaországot. Ezek szívesen segítették volna őt a férfi uralkodó hiányában gazdátlanak tekintett Habsburg-örökség felosztásában. Az első elhatározó lépést ebben az ügyben II. Frigyes, a becsvágyó, erélyes fiatal Hohenzollern király tette meg. Úgy érezte, hogy itt van a pillanat, amikor régebbi jogokra hivatkozva, kérheti Sziléziának békés úton való átadását. Mária Terézia elutasító válaszára II. Frigyes, atyjától örökölt mintaszerű porosz hadserege élén, 1740 december 16-án betört Sziléziába, szövetséget kötött Franciaországgal, mire a bajor választófejedelem nyugatról tört be és a Duna mentén vonult Linz felé.

Mária Terézia látta, hogy a kocka el van vetve. Az oda-dobott kesztyűt fel kellett vennie, de Frigyes nagyszerű seregével szemben egyenrangú erőket egyelőre nem tudott felsorakoztatni. A veszély hírére gyorsan útnak indította Magyarországon és az örökös tartományokban pihenő csapatait, de azt nem tudta megakadályozni, hogy Nagy Frigyes Boroszlót el ne foglalja s ezzel további hadműveleteire megfelelő alapot ne szerezzen. A török háború után megmaradt sereg kiegészítése toborzás útján lassan haladt előre, és ezért Pálffy János, mint magyarországi főhadparancsnok, 1741 januárjában elrendelte több dunai vármegye részleges insurrectióját s néhány ezer embert, Beleznay, Halász Péter, gróf Esterházy István alatt „National-Hussaren” néven gyorsan a Kárpátokon át Szilézia felé küldött. Ez a segítség azonban korántsem volt elég. Amikor azután a hadművelet már javában folytak, játszódott le a pozsonyi várban 1741 szeptember 11-én a magyar történetnek az az örökké emlékezetes jelenete, amikor a segítséget kérő királynő és magyar nemzete egymásra talált és a „*Vitam et sanguinem*” felkiáltásban megszületett a Rendekben az a nemzeti és királyukhoz hű akarat, amely egy országgyűlési törvény-cikkben, az ország költségén felállítandó, több mint 20.000 gyalogos katonát és néhány lovas csapatot szavazott meg. Mindezek a csapattestek magyar vezérek alatt vonultak hadba. A legalkalmasabb időben jöttek, mikor 1742 elején, Frigyes és szövetségesei közötti nézeteltérések folytán, a hadműveletekben kisebb szünet következett. A bajor választófejedelem 1742-ben VII. Károly néven német császárrá koronáztatta magát, mire Nagy Frigyes 1742 végén Boroszlóban Mária Teréziával egyelőre békét kötött. Azonban mindketten jól tudták, hogy ez a béke nem lesz tartós, mert ezzel egyik szerződő fél sem érthette el azt, amit akart.

Mária Terézia hadserege a háború kitörésekor kb. 80.000 emberből állott, ebből azonban mindössze 6—7000 főnyi katonaság volt Sziléziában Browne Ulises Miksa gróf altábornagy parancsa alatt. Ez a csekély erő, Frigyes 21.000 emberből álló seregével szemben, számbavehető ellenállást aligha tanúsíthatott. 1741 tavaszáig Frigyes serege 40.000 főre, Mária Terézia sziléziai serege pedig kb. 17.000 főre szaporodott; az aránytalanság tehát továbbra is fennállott.¹ De a két sereg harci érték tekintetében is nagyon különbözött egymástól. A monarchia seregét vezető vezérek Savoyai Jenő szellemi örökségéből táplálkoztak: sok elméleti tudással, de nehézkesen vezették seregeiket. Abban az időben a politika és seregvezetés (stratégia) egymásra már igen nagy befolyással volt. Minden hadviselő állam igyekezett olyan politikai légkört teremteni hadvezetése körül, amely lehetővé tette a hadműveletek lassítását, azért, hogy a hadviselő állam külföldi szövetségeseinek ideje legyen a hadszíntérre érkezni. Ezért mind a két félnek legfontosabb feladata az volt, hogy az ellenséges ország határa mentén fekvő térszint elfoglalja, magát a várakba befészkelje, szóval hadműveleteinek széles alapvonalat biztosítson. A személyi és anyagi utánpótlás kérdése is egyre nagyobb szerepet játszott. A lakosságtól harácsolandó ellátásra hadműveleteket megbízhatóan építeni nem lehetett, tehát előtérbe lépett raktárak felállításának szüksége a hadtápterületen. Ebből viszont az következett, hogy a hadműveletek igen fontos része a raktárak körül zajlott le. Mindegyik fél igyekezett ellenfelének raktárait elfoglalni, oda irányuló élés szállítmányait zsákmányolni, szóval a harcoló sereg életet adó ütőereit elvágni. Ez a harci eljárás magyarázza meg, hogy a háború lassan folyt, és főleg várak, megerősített raktárak ostromából állott. A döntést azonban mindkét ellenfél végül mégis a nyílt mezőn való nagyszabású csatában kereste.²

A Savoyai Jenőtől újjáalkotott és lüktetővé tett Montecuccoli-féle tudományos, nehézkes hadvezetés Nagy Frigyes és Mária Terézia háborúiban már elvesztette jelentőségét. A zárt nagy tömegekben való mozgás és harcra kelés ugyan még mindig használható eszköz volt egy rugalmasgondolkodású fővezér kezében, de a lövőfegyverek hatótávolságának fokozásával, ebben a korszakban már mind egyre jobban előtérbe lépett a zárt kötelékek felbontásának, széthúzásának szükségessége. A hangsúly a zárt gyalog osztagok tűzhatásán volt, ezzel kellett az ellenség ellenállását annyira megtörni, hogy megtizedelt soraira zúdulva, a gyalogság szuronyrohama, vagy az oldalról vagy hátból támadó lovasság rohama, végleg eldöntse a harcot. A gyalogság ez ellen úgy védekezett, hogy zárt oszlopok helyett, hosszú — három-négy

sorból álló — vonalakban sorakozott. Így minden ember könnyen tudta lövéfegyverét használni, az ellenség tüze pedig kevesebbet ártott. A hosszú gyalogosvonalak mozgatása másrészt igen körülményes volt, és ez a „Lineartaktik“-nak nevezett nehézkes harcmód igen alapos kiképzést kívánt.

A lovasság századonként hármás, majd kettes sorokban fejlődött ki, a lovasrohamot, hacsak lehetett, tűzzel való előkészítés nélkül, meglepetésszerűen, vágóban hajtották végre. A gyalogság előnyomulása, harcrafejlődése zárt sorokban, fegyelmezett menetben, lépésben történt és ha a két sereg egymással szembe került, mindegyik több vonalban tagozta haderejét és így vonult dobpergés között, zárt sorokban, mint a gyakorlótéren. 150—200 lépésnyire. Ekkor kezdődött zászlóaljanként a sortűz és az első vonal szuronyrohama. Ha ez nem járt kellő eredménnyel, akkor a második vonal avatkozott a harcba. A csatát, ütközetet a kézitusa, lovasroham döntötte el.

II. Frigyes felülmúlta Mária Terézia hadvezéreit abban, hogy seregeit gyorsabban mozgatta és rendszerint meglepetésszerűen erélyesen támadt. Ha azonban győzött, a győzelem kiaknázására nem vetett nagy súlyt, hanem megelégedett egy országrész megszállásával és néhány vár elfoglalásával. Mivel nagyobb seregeket nem lehetett télvíz idejében szabad táborokban együtt tartani — hiszen ruházatuk eléggé silány volt és téli élelmezésük sem kielégítő —, a hadműveleteket az ősz végén félbeszakították és a csapatok tavaszig, téli szállásokba, városokba, falvakba vonultak.³

II.

Harcok Sziléziában 1741 febr.—1741 szept.

Browne altábornagy sziléziai seregének sürgős megerősítésére Magyarországról a hadszíntérre küldött csapatok között vonult 1740 utolsó napjaiban a sziléziai határ felé a Desseffy huszárezred. Soraiban lovagolt Hadik András főstrázsamester, aki 1752-ben lépett mint kornétás (zászlós) az ezred kötelékébe. Az 1756—59-i török háborúban már sokszor kitüntette magát. Előljárói felismerték és méltányolták nemcsak rendkívüli személyes bátorságát és vezető-képességét, hanem nehezebb feladatok megoldására is kiválóan alkalmas egyéb katonai erényeit és hadvezéri rátermettségét is.

A Desseffy-ezredet november havában Zemplén megyébe küldték s egy 150 lovasból álló különítménye előre-

sietett Sziléziába. 1741 februárjában azután az egész ezred a sziléziai határra érkezett.⁴ A huszárokat egyelőre Sternberg és Leipnik között előőrsszerűen osztották széjjel, hogy a Morvaországban gyülekező haderő felvonulását biztosítsák. A hadrakelt sereg főparancsnokává a királynő Neipperg Reinhard Vilmos gróf tábornagyot nevezte ki, aki az előző török háborúban csatavesztő vezértársaival együtt (Wallis, Seckendorf) a királynő trónralépésekor kihirdetett közkegyelem révén szabadult ki börtönéből. Hadik szerint Neipperg Mária Terézia jövődő férjének volt bizalmas híve s ennek köszönhette ezt a megbízatást.

Amikor II. Frigyes hadai Glogau környékét birtokukba vették, Browne altábornagy sürgősen összevonta csapatait Neisse vára körül s annak parancsnokává br. Roth Vilmos ezredest nevezte ki.

Hadik főstrázsamester századával és a Ghillányi-huszárezred egyik századával (összesen 200 lovassal) előretolt állásba Zuckmantel községbe került, olyan veszélyes pontra, amely közelebb volt az ellenség előőrseihez, mint saját csapatához. Nehéz feladata volt. A poroszok Neisse várát már körülzárták, járőreik állandóan Zuckmantel környékén portyáztak. Hadik a kis városkát, amennyire lehetett, védelemre berendezte, kijáratait eltorlaszolta. A város lakóiból kis városőrséget toborzott s azután igen ügyesen megszervezte összekötő- és hírszerző szolgálatát. Browne seregének legközelebbi táborai Troppau—Freudenthal vidékén voltak, Zuckmantel pedig a körülzárt Neisse és a császári sereg közti térszín közepén volt. Br. Roth ezredes ügyes kémei tartották fenn az összeköttetést a vár és Hadik között, aki jelentéseiket Brownehoz továbbította. Hadik helyzete állandóan válságos volt, mert erősebb porosz támadásnak ellenállni nem lett volna képes és a poroszokkal rokonszenvező lakosság támogatására sem igen számíthatott. De feladatát kitűnően oldotta meg. Vakmerő portyázásokkal távoltartotta magától a poroszok járőreit és a várost teljesen berendezte védelemre. Valahonnan két öreg ágyút is szerzett, s eke-
talpakra felszerelve, úgy állította fel őket, hogy a poroszok felé vezető utakat kartácssal lövethesse. Éjjel állandóan készségteljesen tartotta csapatának nagy részét és különös gondot fordított arra, hogy a poroszok várható erélyes támadása esetén visszavonulási útja biztosítva legyen. (5. sz. melléklet.)

Az, hogy meddig bírja magát tartani ebben a kőfállal körülkerített városkában, attól függött, hogy meddig tudja félrevezetni a tőle alig 4 kilométernyi távolságban, Ziegenhalsban letelepedett porosz előőrsoket. Mint legmesszebbre

előretolt csapatrészt parancsnokának, neki kellett megállapítani az ott táborozó porosz csapat szándékát és mozgulatait. Ezt a feladatot is igen jól megoldotta. Rendes kémiszolgálatot szervezett.⁵ Legügyesebb kémje, egy Ziegenhalsban lakó Hobaum nevű takácsmester, állandóan tájékoztatta őt a Ziegenhalsban tanyázó porosz katonaság helyzetéről. Két felnőtt fiának segítségével állandóan összeköttetésben volt Hadikkal és Neisse várának parancsnokával. Ha személyesen nem tudott kijönni Hadikhoz, írásbeli jelentést küldött egyik fiával, aki a jelentést kifúrt sétatotjába, vagy egy viaszgyertya belsejébe rejtette.

De Hadik nem elégedett meg csupán ezzel a hírszerző és védekező szolgálattal, hanem vakmerő, rendszerint személyesen vezetett portyázások révén kereste az összecsapást a poroszokkal; ki-kicsalta helyőrségeiket a környező falvakból s így állandóan tájékozva volt a környéken elhelyezett poroszok erejéről. Büszkén jegyzi meg önéletréírásában, hogy a poroszoknak sohasem sikerült őt meglepni, vagy Zuckmantelből kiszorítani.

A sziléziai harctéren működő sereg főparancsnokságát a március 5-én Brünnbe érkező Neipperg gróf tábornagy vette át. Neki azonban egyelőre annyi sok gondja és baja volt, a Magyarországból folyamatosan érkező csapatok besorolásával és az egész hadsereg megszervezésével, hogy a hadműveleteket Sziléziának ezen a vidékén továbbra is Browne vezette.⁶ Roth br. ezredes, a Neisse vára körül folyton szaporodó porosz katonaság miatt, megerősítést kért Brownétól. Browne, aki maga is nagy súlyt vetett Neisse és Zuckmantel birtokára s a helyzetről a helyszínen akart tájékozódni, a Ghillányi-huszárezreddel, 200 dragonyossal és 2 gránátos századdal indult Zuckmantel felé. Kíséretében volt gróf Grünne tábornok. A különítmény vezetését Zuckmantelből tovább a helyi viszonyokkal ismerős Hadik főstrázsamesterre bízta. A két tábornok a városban maradt, Hadik pedig március 5-én önként vállalkozott reá, hogy a megerősítésre szánt gránátos századokkal áttöri a várat körülzáró porosz előőrsvonalat, a századokat a várban hagyja és kihozza onnan azt a két magasrangú porosz államfogyót, kiket Róth báró a főhadiszállásra akart továbbküldeni.

Hadik március 5-én késő este indult el a két gránátos századdal, 60 dragonyossal és 120 huszárjával. A Ghillányi-huszárezred egyelőre Hermannstadtban maradt készenlétben. Hadik kémjei útján jól ismerte az ellenség körülzáró előőrsvonalának minden részletét, az előőrsoket összekötő őrzőutakat útját és időpontját. Kis csapatát olyan ügyesen vezette, hogy sikerült neki az éj leple alatt észrevétlenül átcsúszni a körülzáró vonalon. Reggel 8 órakor, — mint írja. —

a lakosság örömrivalgása között vonult be Neisse várába. Roth ezredes és a városi tanács ünnepélyesen fogadta, megvendégelte őt és merész csapatát. Hogy a poroszok kémeit félrevezesse, Hadik úgy viselkedett, mintha hosszabb ideig akarna a várban maradni. Este 10 órakor azonban csendben felriasztotta huszárjait, átvette a két nevezetes államfogylyot, Arco grófot és Reisewitz bárót és még 24 hadifogylyot, azután visszaindult. Br. Roth figyelmeztette őt arra, hogy a két államfogyly igen veszélyes ember. Ha a poroszok megtámadnák, ne engedje őket visszaszökni, hanem lövesse agyon. Hadik minden porosz mellé 2 huszárt osztott be és azokat magatartásukra kioktatta. De erre az erőszakos eljárásra nem került sor, mert Hadiknak sikerült — ismét az éj leple alatt — bántatlanul visszatérnie és kikerülnie azt a 500 lovast, akiket a poroszok Ziegenhalsból ellene küldtek. Browne és Grünne a sikerült portyázás után Freudentalba tért vissza, mivel Neipperg gróf főparancsnok már odaérkezett. Hadik sikerült vállalkozása után a környező porosz helyőrségek megriadt hangyabolyként hajtották járőreiket és hírszerző különítményeiket Zuckmantel felé. Hadik szerint közel 5000 embert mozgósítottak, hogy Neisse várának újabb megsegítését megakadályozzák. Hadik ügyes takács kémje mindenről pontosan fájékoztatta őt, sőt volt olyan nap, amikor a porosz előőrsök és portyázók számára kiadott útasítások szövegét is el tudta küldeni Hadiknak.⁷

Március 9-én Hadik Weidenau és Ziegenhals között ügyes és eredményes portyázást végzett: Hobaumtól azt az üzenetet kapta, hogy a Ziethen-huszárezred két százada, a porosz király egyik szárnysegédjével és néhány gyengélkedő katonával, lovakkal, poggyással Weidenauban útrakészen áll, hogy ezt a szállítmányt Ziegenhalsba kísérje. Hadik 80 huszárral éjjel útrakelt és hogy valódi szándékát leplezze, kerülő úton lovagolt a Gross-Kunzendorf mellett lévő erdőbe. Ott elrejtőzött, olyan helyen, ahol a porosz csapatnak egy, mocsarak között folyó kis patakon kellett átkelnie. Csikorgó hidegben, mély hóban, félnapig leselkedett Hadik a német szállítmányra, a fákról állandóan hulló hótömegek között. Délután csakugyan közeledett egy 20 lovasból álló porosz járőr Hadik felé, a nélkül, hogy elbújt csapatait észrevette volna. Hadik tovább engedte őket. Ekkor érkezett hozzá egy másik kémje azzal a hírrel, hogy a ziegenhalsi helyőrség valószínűleg megtudta Hadik útját, mert a városkából kivonulva, közeledik az erdő felé, a Weidenauból elindult porosz szállítmány segítségére. Erre a hírre Hadik kirentott rejtekhelyéből. Lovasai egyrészével megtámadta a patakon áthaiadni készülő porosz lovascsapatot, másik részét pedig

járőrökre osztva, szétküldte, hogy híreket hozzanak a közeledő porosz csapatokról. Vakmerő támadása eredményes volt; foglyul ejtette e huszárosztag parancsnokát, Bronikowski porosz lovaskapitányt, még egy tisztet, kb. 45 embert, közöttük a Ziegenhalsba küldött táborig péket és 36 gyönyörű szürkét zsákmányolt. A Ziegenhalsból a poroszok segítségére küldött megerősítés elkésett. Amikor látta, hogy Hadikot megelőzni nem tudja és annak járőrei minden oldalról körülrajzolták, dolgvégezetlenül hazatért, úgyhogy Hadik nyugodtan hazavihette zsákmányát.⁸ A porosz tiszteknél fontos iratok voltak, ezeket Hadik br. Roth útján továbbította Brownehoz. Browne írásban megdicsérte Hadikot s azt az útasítást adta neki, hogy ha túlerővel szemben nem tudná magát tartani, vonuljon vissza Einsiedel felé.⁹ Erre azonban egyelőre még nem került sor.

Nagy Frigyes csapatai március 9-én elfoglalták Szilázia egyik hadászati szempontból legfontosabb várát, Glogaut. Az itt felszabadult csapatrészeket Schwerin porosz tábornok Neisse felé küldte, mert a király határozott kívánsága szerint, minél előbb el akarta foglalni ezt a fontos pontot is. Ehhez azonban elkerülhetetlenül szükséges volt Zuckmantel elfoglalása is, mert amíg ez a városka a magyar huszárok birtokában van, a vár megsegítését nem lehetett megakadályozni. Zuckmantel elfoglalására Schwerin, Jeetze tábornokot küldte egy gyalogezreddel és 250 lovassal.¹⁰ Hadik Hobaumtól március 14-én — Jeetze tervezett támadása előtti napon — megkapta a porosz tábornok írásban kiadott részletes támadó tervének egy másolatát. Abból megtudta, hogy a poroszok minden oldalról körül fogják venni a várost, koncentrikus támadással megrohanják Hadikot, hogy az egérfogóból ki ne juthasson, különösen pedig visszavonulási vonalaira küldtek előre erősebb osztagokat. Hadik tisztán látta, hogy 500 huszárjával, két rozoga ágyújával és a többékevésbé megbízható felfegyverzett városi őrségre támaszkodva nem lesz képes ezt az erős támadást visszaverni. Ezért legfőbb gondja az volt, hogy a poroszokat feltartóztassa, minél több veszteséget okozzon nekik, huszárjait viszont minél kevesebb veszteséggel ki tudja vezetni a kelepcéből. A részletes porosz támadóparancsot ismerte, tehát ehhez szabta igen ügyes intézkedéseit. Huszárjainak zömét 14-éről 15-ére virradó éjjel járőrökre osztva, kiküldte a városból, részben a Ziegenhals felől közeledő poroszok felé, hogy előírsszerű felállításban zárják el Zuckmantel északi kijáratait. Erősebb osztagokat küldött a Zuckmantelből Hermannstadt és Einsiedel felé vezető visszavonulási vonalaira. A két ágyút úgy állította fel, hogy a város felső szélén betörő poroszokat ágyú-

túzzel fogadhassa. A felfegyverzett lakosság egy részének megparancsolta, hogy házaik ablakaiból lövöldözzenek a poroszokra, azután pedig a kertek védelme alatt szökjenek ki a várost környező erdőkbe. 11-én este még 200 huszár erősítést kapott. Ézzel a csapattal éjfélkor kivonult a városból s elrejtőzött Zuckmantel és Ziegenhals között egy erdőben. Rejtekhelyét erős járőrökkel minden oldalról biztosította és nyugodtan várta a poroszok közeledését. A város piacán csak 50 huszárból álló tartalékot hagyott azzal a parancssal, hogy ha a poroszok a városon keresztül vágatnak, hátba támadja őket. Valamennyi kiküldött osztagának és huszárjának pedig lelkére kötötte, hogyha a poroszok elől hátrálni kénytelenek, akkor a város mögötti erdőben egy előre meghatározott ponton fognak valamennyien találkozni és visszavonulni.

15-én hajnalban Hadik 50 lovas élén óvatosan kiment az erdőből s megállapította, hogy kb. 400 gyalogos és 200 huszárból álló porosz csapat közeledik Zuckmantel felé. A városban hagyott 50 huszárt Hadik gyorsan magához rendelte és 60 lovasával a közeledő porosz csapat elővédjére rohant. Ezt rövid küzdelem után visszaverte, széjjelküldött járőrei ezalatt a poroszok főoszlopát nyugtalanították több oldalról. Jeezte tábornok mindebből azt következtette, hogy Hadik egész harcerejével kijött a városból, s így visszavonulási útját biztosítás nélkül hagyta. Főcsapatának zömét tehát gyorsan a város megkerülésével a visszavonulási út elvágására küldte, maga pedig visszaszorítva Hadik járőreit, megkezdte az ágyúzást Ziegenhals északi bejáratára. A huszárok parancs szerint harcolva vonultak vissza a Hadiktól kijelölt helyre Endersdorf felé, ahová Hadik is visszalovagolt.

Ezalatt a poroszok betörték a város kapuját és nagy ágyúzás közben az utcákba rohantak. Itt Hadik két ágyúja és a lakosság puskatüze fogadta őket. Mivel látták, hogy a huszárok már nincsenek a városban, néhány házat felgyújtottak, kiraboltak és Hadik után vágattak. Ezalatt azonban Hadik összegyűjtött huszárjaival már útat vágott magának a Jeezettel odaküldött porosz lovasságon keresztül és alig egy-két ember veszteséggel elérte Obergrundot. Következő napon csatlakozott Browne tábornok seregének elővédjeihez,¹¹ Hermanstadt közelében.

Március második felében a porosz haderő két nagy csoportban állott. Az első csoport a király parancsa alatt Schweidnitz—Neustadt—Ohlau vonala mögött, Schwerin tábornagy csoportja Jägerndorf—Troppau—Ratibor környékén. Neipperg tábornagy ugyanebben az időben kezdte általános előnyomulását és április első napjaiban elérte a Neisse folyót, Frankenstein vidékén áttörte a poroszok előőrs-

vonalát s ezzel éket vert a két porosz harccsoport között. Ahelyett azonban, hogy teljes erejével a kettéválasztott porosz csapatok valamelyikére vetette volna magát, előnyomulását továbbfolytatta északkeleti irányban, mert az volt a célja, hogy Brieg mellett minél előbb elérje az Odera folyó völgyét. Terve nem sikerült, mert az ellenségtől nem zavart Frigyes király ezalatt seregének egy részét átcsoportosította. Neipperget megelőzte, április 10-én Mollwitz mellett harcra kényszerítette és seregét leverte.

A porosz sereg átcsoportosítása közben Lipót dessau herceg egy lovascsoporthal április 7-én a Neisse partján vonult lefelé; délután elérte Mahlendorf—Grüben vidékét és itt összeütközött Dessewffy gróf alezredes és Hadik főstrázsamester huszárjaival. Amikor ugyanis Neipperg tudomást szerzett a porosz sereg átcsoportosításáról, magához hívatta a Ghillányi- és a Dessewffy-huszárezred törzstisztjeit. Tájékoztatta őket a helyzetről és közölte velük, hogy hírei szerint a porosz király, a császári csapatok közeledtére sürgősen abbagyta Neisse körülzárását és Brieg felé vonult vissza. A két huszárezred tehát vágtszon utána, a királyt ejtse foglyul és csapatát vágja le. Hadik véleménye szerint: „dass war nun hoch von sich, und geringschätzig vom König gesprochen“. Tiszta pillantásával látta, hogy ez a feladat megoldhatatlan. Ha Neipperg előbb gondoskodott volna előnyomult csapatainak ellátásáról és jobban foglalkoztatta volna az ellenséget, a merész vállalkozás talán sikerül; így azonban csupán két huszárezrednek hebehurgyán való előrehajtása eredménnyel nem járhatott.

A két huszárezred — kb. 800 huszár — elindult s előre küldött járőreitől hamarosan megtudta, hogy a király már előző nap délután a kb. fél mérföldnyire fekvő Mannsdorf községet elhagyta. Ezzel olyan nagy egérutat nyert, hogy a két magyar huszárezred fáradt lovasai a hegyes-völgyes, lovaglásra alkalmatlan vidéken utól nem érhatték. Az éjjelt Ritterswalde közelében töltötték. Másnap reggel (április 7-én) azt a hírt kapták, hogy a király továbbindulásra készen, még Mannsdorfban tartózkodik. A két huszárezrednél mindössze 4 törzstiszt volt, Morócz és Dessewffy alezredes. Hebedanz és Hadik főstrázsamester. Morócz, mint rangban legidősebb, úgy döntött, hogy mivel a lovak fáradtak, a két ezred helyben marad és csak Hadik menjen a legjobb erőben lévő 120 huszárral és lóval a poroszok után és igyekezzék minél több veszteséget okozni nekik. A két ezred ezalatt pihen és megvárja a különítmény visszatérését. Hadik hamar észrevette, hogy a két alezredes a dolog kényelmesebb oldalát választotta, amikor reá, mint a legfiatalabb törzstisztre bízta annak a feladatnak végrehajtását, amelyet

a fővezér parancsa szerint a két huszárezrednek együtt kellett volna megoldania. Őszintén meg is mondta véleményét, de a parancsnak nem akart ellene szegülni és végeredményben úgy érezte, hogy ha ezt a feladatát — legalább részben — sikeresen tudja megoldani, talán alkalma nyílik egy derekas haditett végrehajtására. Dessewffy alezredes, Hadik feljegyzései szerint, rosszakarója volt; még a török háborúk óta irígykedett ottani sikereiért. Az ő kezét sejtette Morócz alezredesnek ebben a döntésében.

Hadik kíválogatta a legjobb tiszteket és legénységet s Mannsdorfba lovagolt. De a poroszoknak már csak utóvédjét látták kb. félórajárásnyira a falun túl. A falut és az ott lévő bárói kastélyt a poroszok kirabolták. Hadik nemsokáig vesztegelt a faluban, lóra ültetett egy urasági vadászt, hogy útközben tájékozdjék a poroszok erejéről és terveiről, azután az ellenség után vágatott. A 16 huszárból álló elővéd után lovagolt kis csapatával, a mindig jobban távolodó porosz utóvéd után, amely az őrizetére bízott poggyász miatti csak nehezen haladt. Előreküldött futárjaitól azt a hírt kapta, hogy a porosz lovasság messze előrelovagolt s az utóvéd a poggyászon kívül csak két gránátos századból állt. Bár a terep lovasrohamra nem volt nagyon alkalmas, elővédjével lövés nélkül megrohanta a menetelő porosz csapatot. Feladatát gyorsan akarta megoldani, hogy a már messzebbre távozott porosz lovasság a küzdelem zajára vissza ne térhessen addig, amíg ő feladatát el nem végzi. De a két porosz gránátos század, egy tó partján harcra fejlődve, hevesen ellenállott és az első kisebb magyar huszárohamot tüzzel visszaverte. Hadik erre 6 embert egy magaslatra küldött, hogy idejekorán értesítsék őt a még távol lévő porosz lovasság esetleges visszatéréséről, azután a lovasrohamra alkalmatlan csatlósokat, patkolókovácsokat, trombitásokat, szolgálakat egy erdő szegélyén rejtett állásba küldte, azzal a feladattal, hogy ha a porosz lovasság visszatérne. — azt nagy lármával, lövöldözéssel oldalba támadják és félrevezessék, mintha ott lenne Hadik csapatainak zöme. Ennek elrendelése után Hadik kétszer egymásután megrohanta a porosz gránátos századokat, de támadása azok vitéz kitartásán és fegyelmezett tüzelésén meghiúsult. Ezután egy hadnagyot küldött 24 huszárral, a tavat megkerülve, a gránátos századok mögé. Amikor azután lovasait harmadszor is rohamra vezette, a hadnagy 24 huszárával egyszerre átgázolt a sekélyvizű tapon (a víz csak a lovak hasáig ért) és hátulról támadta meg a poroszokat. A rövid küzdelem most már Hadikék győzelmével végződött; a gránátos századok nagy része a csataterén maradt. A huszárok 4 tisztet és 44 foglyot vezettek a harc után Hadik elé. Az ő

csapatából 2 hadnagy, 2 huszár és 14 ló pusztult el. Alig-hogy végetért a küzdelem, a helyszínére ért a porosz fő-csapattól odaküldött 400 gyalogos és 60 huszár. Ezt a csapatot a Hadiktól ügyesen elrejtett kis osztag nagy lövöldözéssel és trombitálással csakugyan megtévesztette. A csapat egy erdő szélén, a küzdelem színhelye felett megállt; amikor pedig látta, hogy későn jött s a viadal a magyar huszárok győzelmével már végetért, folytatta útját a visszavonuló porosz menetoszlop után.

Hadik jól végzett munka érzetével lovagolt vissza. Nagv esodálkozására szembetalálkozott az Einsiedelben maradt két huszárezreddel, amelyeket parancsnokaik, Morócz és Dessewffy alezredek — mint Hadiknak váltig erősítgették — azért vezettek előre, hogy neki a várható küzdelemben segítségére legyenek. A győztesen visszatérő és az addig tétlenül pihent két csapat találkozását Hadik érdekesen írja le. Huszárjai újjongva beszélték derekas harcuk részleteit, a két ezred legénysége pedig bosszúsan morgott és szidta parancsnokait, hogy visszatartották őket egy derekas harctól: „... die Reputation der Regiments Kommandanteu hat andurch ungemein gelitten“.¹² A foglyokat Hadik egy tisztje Neissebe kísérte és személyesen is elmondta az ütközet lefolyását Neippergnek. A fővezér a két kényelmes ezredparancsnokot írásban megdorgálta. Hadikot ellenben hozzáintézett külön levelében megdicsérte: „... habe mit besonderem Vergnüen erfahren, dass Sich, — in einer gegen den Feind geführten Partei sehr wohl signalisiert. Gleichwie nun hierzu von Herzen gratuliere, also wünsche, dass dieselben noch fernerst die Gelegenheit erlangen mögen, dero Bravour darzulegen und sich dadurch noch viele Meriten zu machen. bey jedermann aber sich eine besondere Estime zuwege zu bringen. Womit verbleibe meines hochgeehrten Herrn Obristwachtmeisters dienstergebenster Diener, Neipperg. Molwitz den 8. April 1741.“

Pár nap múlva Baranyav altábornagytól kapott levelet, amelyben tudatta, hogy Hadik jelentéseit a főparancsnokkal közölte, aki „... Kegyelmed reportumát kedvesen vette, tovább is mindeneket Kegyelmed dexteritásába rekomendálok.“¹³

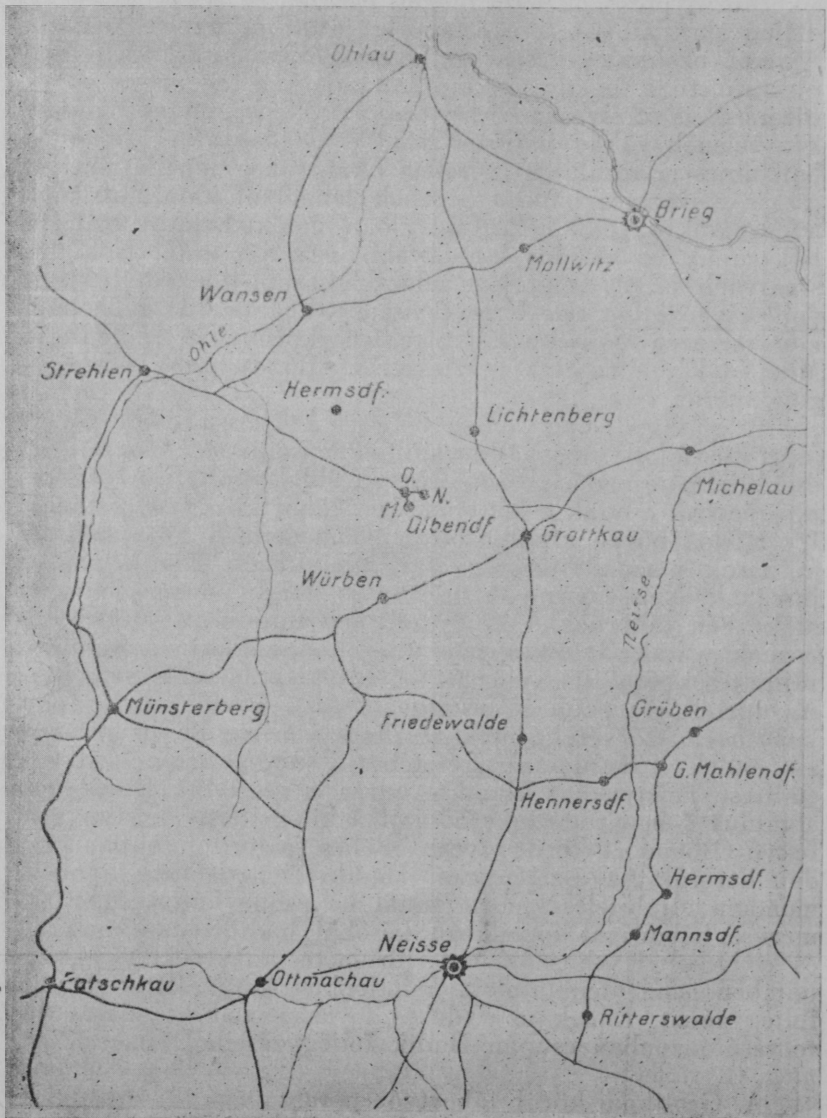
Frigyes király április első napjaiban Michelau környékéig vezette seregét, Neipperg pedig április 8-án Mollwitz környékén állott. A két tábor alig volt 10—15 kilométernyire egymástól, úgyhogy két nap múlva, 10-én, Mollwitz mellett történt az a nagy esata, amely Neipperg vereségével végződött. A Dessewffy-ezred ebben a nagy ütközetben az utolsó vonalban állott és három más huszárezreddel együtt azt a parancsot kapta, hogy a poroszok jobbszárnyát

megkerülve, igyekeztek hátukba kerülni. A lovastámadás sikerült. A poroszok háta mögött egészen az — egy ezred védelme alatt álló — szekértáborig jutott és azt felprédálta. Amikor azonban a császári lovasságot a porosz gyalogság pusztító tüze fogadta s az általános küzdelemben a porosz tűzéréség is erélyesen beavatkozott, Neipperg csapatai is kénytelenek voltak hátrálni. Hadik tevékenységéről a harcban nincs adatunk. A vereség okát, önéletleírása szerint, csakis a vezetés balkezességének lehet tulajdonítani, mert a csapatok kivétel nélkül kiválóan verkedtek. A sziléziai háborúnak ez első és legnagyobb csatája után, Neipperg seregének súlyos vesztesége miatt, hosszabb ideig tétlenségre volt kárhoztatva. De Frigyes sem aknáta ki győzelmét, mert seregét Mollwitz és Strehlen környékén pihentette. Mind a két ellenfél a veszteséget pótló csapatok megérkezését várta.

A császári sereg Neisse vára és a Neisse-folyó vonala mögött szállott táborba s a július második felében megindult újabb támadásig csupán gyengébb-erősebb portyázó és járőrharok folytak a két ellenséges tábor közötti térszínen.¹⁴ Ily módon bőven kínálkozott alkalom arra, hogy a magyar huszárok s azok vitéz, ügyes tisztjei között Hadik, szóhoz jussanak. Neisse várának erélyes és derék parancsnoka, az időközben tábornokká kinevezett br. Roth és Festetich tábornok voltak Neipperg marsall főhadiszállásán a huszáros rajtaütésekből álló mozgó háború legtüzesebb szószólói. Az április közepétől július haváig ezen a vidéken lezajlott virtuosus huszárverekedések részletes ismertetése nem tartozik ennek a munkának keretébe. Csupán azokról tesztek említést, amelyekben Hadik András is résztvett. Elsősorban a június 7-én Grottkau városától 5 kilométernyire nyugatra fekvő Olbendorf körül vívott érdekes és fordulatokban gazdag harcról. Az eseményeket Hadik önéletleírása nyomán mondom el; hitelességében annál kevésbé kételkedhetünk, mert e háborúval foglalkozó későbbi hadtörténeti munkák és a Dessewffy-huszárezred története, amelyekre jegyzeteimben ismételtelen utalok, mindenben megerősítik Hadik feljegyzéseit. Ennek az érdekes lovasharcnak részletes lefolyását azonban csupán Hadik feljegyzéseiből ismerhetjük meg. (1. vázlat.)

A Grottkau körül táborozó porosz sereg körzetének egyik szélső pontja volt a három egybeépített és Ober-, Nieder- és Mittel-Olbendorf-nak nevezett helység. Festetich értesülése szerint csak a berlini Ziethen-huszárezred egy százada tartózkodott e nagy községben, a porosz táborhelyek zömétől pár kilométernyi távolságban. Festetich engedélyt kért Neippergtől, hogy egy lovas különítménnyel

1. vázlat.

A Neissetől északra, 1741 nyarán vívott harcok színtere.

Grottkau vidékét végig portyázza s e közben az olbendorfi porosz őrséget széjjelverje. Feladatának végrehajtására, a hadsereg hadrendjébe tartozó Alt-Dessewffy-, Ghillányi-,

Csáky-, Pestvármegyei-, Splényi-, Károlyi-huszárezredből, valamint a magyar insurgensek két huszárezredéből, Pálffy Rudolf és Beleznay János ezredeiből, 1000 lovast választott ki. Ezzel a lovascsapattal indult június 6-ról 7-ére virrado éjjel Grottkau—Olbendorf felé. Az elővédet — 500 huszárt — Hadik főstrázsamester vezette s azt a parancsot kapta, hogy lopózzék az éj leple alatt Olbendorf felé, rejtőzzék el a falut környező erdő szélén s napfelkelte előtt kerítse hatalmába a községet. Hadik kémeket küldött előre. Ezekről megtudta, hogy az ellenség nem sejtí a magyar huszárok közeledését. A porosz huszárság tisztjei a kastélyban laknak, a legénység pedig kis csoportokban széjjelszórva, az uradalom gazdasági épületeiben és a falu házaiban. Hadik jól tudta, hogy támadását a lehető legrövidebb idő alatt kell végrehajtania, mielőtt a kb. ½ óránvira fekvő népesebb porosz táborból a tüzek láttára és a harcizajra odaküldendő segítség megérkezik.

Kémhíreinek figyelembevételével csapatát akként csoportosította, hogy a falu megrohanását Ober-Olbendorf felől kezdte. Itt volt az említett kastély. Hajnalban egy kis huszárcsappal merészen a kastély felé lovagolt. Az azt környező gazdasági udvar kapuja el volt torlaszolva. Hadik nem sokat tétovázott, hanem felgyújtatta az egyik csúrt, ahonnan a tűz hamar átterjedt a major többi épületére is. Kis járőrökre felosztott csapata ezalatt körülrajzotta az egész községet, hogy a házakban alvó poroszokat kizavarja. Ezek közül azonban igen sokan a házak között elrejtöztek és a kerteken keresztül kiszaladtak a faluból a legközelebbi porosz tábor felé. A huszároknak így csak 8 ellenséget sikerült foglyul ejteniök. Amikor a község átportyázása után Hadik egész csapata parancsa szerint a kastélyt körülzárta, annak lakói már talpon voltak és az ablakokból lövöldöztek a magyar huszárokra. A kastélyt vizesárok fogta körül. Hadik nem sokat bajlódott a főkapuhoz vezető felvonóhíd elfoglalásával, mert huszárjai hamar felfedeztek a kertben egy olyan helyet, ahol a vár árkat tápláló patakon könnyen lehetett átgázolni. Hadik erre 60 lóról szállt huszárt küldött a kerten keresztül a kastély felé. Ezek a fák és bokrok mögé bújva, viszonozták az ablakokból feléjük irányított tüzelést. A gazdasági épületek lángtengerében elégett a kastélyba menekült porosz huszárok 50 lova. A kastélyba szorult porosz huszártisztek és legényeik vitézül védekeztek. Hadik a harcot rövid idő múlva beszüntette, mert belátta, hogy teljes győzelmet aligha lesz képes aratni, mert a faluból kiszökött poroszok már felriasztották a szomszédos táborhelyeket. Ha az idesiető erős csapatok a falut körül fogják, nagyobb erőnek nem tud ellenállni. Hogy visszavonulása

alatt támadás ne érhesse, az időközben odaérkezett Festetich tábornok 500 lovasával harcalakzatban kibontakozott az erdőből és egy széles mezőn a kastély közvetlen közelében felvonult. Pár pillanat múlva már látni lehetett a több kilométernyi szabad látást nyújtó sík mező túlsó végén egy erősebb porosz csapat felvonulását. Gyalogság, lovasság és tűzérőség sietett Olbendorf felé. Festetichnek könnyű volt megállapítania a szembe jövő ellenség hatalmas túleréjét. Gyalogság és ágyúk nélkül bizonytalan harcra nem bocsátkozhatott, azért az erdőbe visszavonta csapatát és Hadiknak azt a parancsot küldte, hogy mint utóvéd kövesse őt.

Hadik főstrázsamester ekkor már abbahagyta a kastély ostromát és követte Festetich elvonuló seregét. A porosz segédcsapat elővédje ezalatt vágatva közeledett a falu felé. Hadik ezt észrevette és egy legelőn lovasharcra alkalmas térszínen úgy gyülekeztette huszárjait, hogy a támadást ellentámadással megelőzze. Amikor a poroszok ezt észrevették, hirtelen megállottak. A porosz elővéd 4 ulánuszázadból állott, de lándzsa helyett ezúttal karabélyt hoztak magukkal. Amikor Hadik látta tétovázásukat, kardot rántott és huszárjai élén vágatva rontott a poroszokra. Az ulánusok első vonala karabélyát kilötte, azután — úgy, amint az akkor szokásban volt — a századok között lévő térközökön keresztül hátra vágatott, hogy a következő sor tudjon lőni. Hadik huszársapatának egy része, gyakorlatlan magyar insurgents lovasokból állott, akik ezt a gyakorlótéren megszokott mozdulatot nem ismerték s azt hitték, hogy az egész porosz lovasság hátrálni kezd. Még nagyobb lelkesedéssel és lendülettel vágattak tehát tovább. Hadik reguláris gyakorlott huszárai pedig szokott fegyvellemmel követték őket s így ez a Hadiknak kedvező félreértés meghozta gyümölcsét. A poroszoknak nem volt idejük újból lőni: a huszárok lovasrohama teljes eredménnyel járt, 24 ulánus holtan fordult le lováról, a pár percig tartó kézitusaiban több mint tizenhatan foglyul estek, a csapat többi része keréket oldott. Hadik, csapatát rendbeszedve vonult azután Festetich után, s rövid pihenő után vele együtt tért vissza a Neisse mögötti táborba.¹⁵

Az olbendorfi lovasharcból kitűnik, hogy Hadik olyan leleményes és vitéz huszártiszt volt, aki minden helyzetben feltalálta magát és a pillanatnyi helyzetet jól ki tudta használni. Ha tovább vesződik a kastély ostromával, valószínű, hogy nem tud kiszabadulni a közeledő erős porosz sereg karmaiból. Így azonban megakasztotta annak előnyomulását és erélyesen, ügyesen fedezte Festetich tábornok visszavonulását. Hazaérve, parancsnokainak újabb dícséreteiben volt része. De ezzel jár az is, hogy aki minden rábízott fel-

adatot ügyesen tud megoldani, arra szívesen bíznak mindig újabbakat. Hadiknak — feljegyzései szerint — ezután még több portyázásban kellett résztvennie, mert előljárói bizalmukkal még jobban kitüntették és sokszor éltek tanácsaival. A huszárság szolgálata ezekben a hónapokban igen nehéz volt, hiszen Neippergnek állandóan tudnia kellett, hogy mit csinál Nagy Frigyes, nem akarja-e őt a júliusra tervezett előnyomulásban megelőzni. Mivel pedig, mint tudjuk, csak kevés könnyű lovasság állott rendelkezésére, a huszárokkal úgyis éjjel-nappal szolgálatban voltak. Mint Hadik írja, elfelt sokszor 6—7 nap, amíg fehérneműt, ruhát tudtak váltani és jóformán egyetlen pihenőnapjuk sem volt.

Nagy Frigyes időközben Franciaországgal is szövetséget kötött. Amíg ennek a szövetségnek katonai hatása a harctereken érezhetővé válik, Frigyesnek nem volt érdeke, hogy erélyesebb hadműveleteket vezessen. Egy hadtörténeti munka megállapítása szerint: „Es galt nur soweit im Felde und in Kriegsthätigkeit zu bleiben, als England und Österreich vorläufig über dieses (preussisch-französische) Bündniss getäuscht wurden.“¹⁶ De a tétlenséget nem ismerő porosz király nem hagyta nyugodni a vele szemben álló tábornokot, hanem folytonos portyázásokkal, rajtaütésekkel zavarta annak pihenését és gyülekezését. Neipperg főtáborának, amely a Neisse vonala mögött kitűnő helyzetben, természeti akadályokkal is védve, szinte megtámadhatatlan volt, nem sokat árthatott. De azzal, hogy könnyű lovassága a két tábor közt fekvő 15—20 km széles sávban portyázott és harácsol, megnehezítette Mária Terézia seregének ellátását, amely a nyári időszakban, ezen a jól megművelt és gazdag területen egyébként hátsó raktáraitól függetlenül is jól élelmezhetette volna magát. Hogy a poroszoknak ezt a tevékenységét megnehezítse, Neipperg egy 1500 huszárból álló különítményt tolt előre, Lichtenberg községbe, Grottkau mögé. Ezt a különítményt ismét Festetich tábornok vezette; vele volt Morócz alezredes, a Ghillányi-huszárokból és Hadik főstrázsamester, a Desseffy-huszárokból összeállított csapat. Festetich és Morócz a különítmény zömével a községben helyezkedett el, Hadik mint fiatalabb törzstiszt, vállalta az előrsi szolgálatot és a közel- és messzjáró portyázásokat. Szokásához híven azonnal szerzett ügyes kémeket, úgyhogy a porosz sereg minden mozgolódását előre megtudta. A huszároknak nehéz szolgálatuk volt, mert nem múlt el nap portyázás, csatározás nélkül. Mintegy 7 hétig tartózkodtak Festetichék ezen a vidéken s csak akkor voltak kénytelenek főcsapatuk felé visszavonulni, amikor június első napjaiban a porosz sereg egyik része felkerekedett és déli irányban Friedewalde felé vonult. Ezt a mene-

tet Hadik portyázói hamar felfedezték. Festetich ebből azt következtette, hogy Frigyes király dél felől akarja a Neisse folyón keresztül gázolva, a császáriakat hátbatámadni, azért hamar tábornok bontott és lassan vonult szintén dél felé, a fő sereghez. A hátvédet ismét Hadik vezette. Június 8-án kezdtek visszavonulásukat. Hadik 500 lovasát 6 kisebb csoportra osztotta, ezek legyezőszerű alakzatban fogták körül és követték Festetich különítményét. Mivel a poroszok nem követték őket, útjuk nem volt sietős, úgyhogy június 20. körül még mindig Grottkau környékén tartózkodtak. 22-éről 23-ára virradó éjjel Hadik portyázói erősebb porosz csapatok gyülekezését figyelték meg velük szemben. Hadik életrajzában nem említi meg utóvédjének pontos tartózkodási helyét, csak általában egy „Dorf“-ról beszél. Ez azonban feltétlenül Grottkau közvetlen közelében lehetett, mert hajnalban vívott harcát az összes későbbi források és munkák a grottkau-i ütközet néven tárgyalják.

Június 23-án, hajnali szürkületkor Hadik meglepetve állapította meg, hogy a vele szemben lévő dombokon kb. 1 ezred gyalogság, 6 század nehéz lovasság, 3 huszár- és 3 ulánusszázad mozgolódik, sőt ágyúkat is vontatnak a dombokra. Ezt a tekintélyes haderőt méltán tekinthette a porosz főszereg elővédjének; ezért sürgős jelentést küldött Festetichhez. A tábornok felriasztotta különítményét és 100 lovasat a Hadiktól megnevezett falu innenső végén állított fel azért, hogy ha Hadik kénytelen lenne visszavonulni, ezen a vonalon friss erő vehesse őt fel. A poroszok széles vonalban harcra bontakoztak és egyelőre nem mozdultak, talán azért, mert közöttük és Hadik kis csapata között egy hosszú mély árok volt. Egyenes támadástól tehát Hadiknak nem kellett tartania, de nem kerülte el figyelmét az a körülmény, hogy a porosz huszárok és ulánusok elszakadtak főcsapatuktól és oldalmenetben kb. 2 ágyúlovásnyire távoztak el tőle, amikor Hadik meglátta őket. Ebből a mozdulatból azt következtethette, hogy ez a lovascapat a hosszú árok végénél akar előretörni s ezzel Hadik állásának hátába jutni. A főstrázsamester összehívta kapitányait és hadnagyait, tájékoztatta őket erről a helyzetről és közölte velük elhatározását. Ez az oldaltvonuló porosz lovasság kb. háromszor erősebb, mint ő, de gyanútlanul halad, mert valószínűleg nem számít arra, hogy egy visszavonuló csapat gyenge utóvédje esetleg megtámadhatná. Ez a mozdulat tehát inkább csak manővrőzítésnek tekinthető, amelynek az a célja, hogy Hadik huszárjait harc nélkül kényszerítse visszavonulni. Ő azonban nem hajlandó kardcsapás nélkül távozni innen, ezért megparancsolta tisztjeinek, hogy szétszórt előőrseiket gyorsan szedjék össze. Azután a huszár-

csapatot két részre osztotta; ezek széles távközzel egymás mögött vonultak a porosz lovasság elé. Hadik úgy vezette csapatát, hogy ne szembe, hanem oldalról kapja a poroszokat, mégpedig olyan helyzetben, hogy csapatának első csoportja az ulánusokra ronthasson. Ha ott rendetlenséget okoz és a porosz huszárok társaik segítségére jönnek, akkor vág közbe huszárcsapatának másik fele.

Az ügyesen vezetett huszárok első csoportjának a felkelő nap sugarainál meginduló fergeteges rohama a porosz ulánusokat valóban megzavarta. A támadás váratlanul és olyan közlőrl érte őket, hogy hirtelen azt sem tudták, hogy lándzsával vagy karabéllyal védekezzenek-é. A néhány perc alatt lefolyt lovasharcot Hadik szemléltetően így jellemzi: „Wir hätten sogleich ihre Flanke, und zwei Truppen brauchen auf ihre gemachte Bewegung ein, worauf sie sich dem Laufen ergaben. Die Hussaren rennten hin, mein Succurs kame in vollen Lauf herbei, sie fielen also in die Deroute, wir verfolgten, tödteten und fangten sie bis an den Graben“.

Ekkor azonban már a porosz tűzéréség is működni kezdett és kartáccsal fogadta az árok felé gomolygó poroszmagyar lovastömeget. Hadik nem akarta a harcot ilyen nagy túlerővel szemben tovább erőszakolni, huszárjait tehát visszarendelte, magával víve 80 porosz huszárt és 7 tisztet, közöttük Seladovskí, Ziethen-ezredbeli alezredest és 250 lovat. Még arra is volt ideje, hogy szekerekre rakassa a küzdelem színhelyén maradt hadiszereket, lándzsákat, karabélyokat és 3, lófarkkal díszített ulánus lobogót. E zsákmány hátraküldése után Hadik széles vonalban felállította huszárságát azon a dombon, amelyről a poroszokat lekergette és várta a további fejleményeket. A lejtő tele volt elesett poroszok holttesteivel. Hadik vesztesége nem volt nagy, mindössze 27 halott és néhány sebesült. Itt is bebizonyosodott az a régi hadtörténeti igazság, hogy — különösen meglepetészerű rajtaütéseknél — sohasem a támadó fél szenved a nagyobb veszteséget.¹⁷

A poroszoknak Hadikkal szemben mutatkozott erős csapata nem volt — mint ő hitte — Nagy Frigyes seregének elővédje, hanem csupán egy erősebb különítmény, amelyet Frigyes azért küldött Grottkau—Neisse felé, hogy Neipperg tábornagyot megtévessze és ezzel leplezze seregének a strehleni táborból nyugati irányban való elvonulását. Hadik hasztalanul várta a poroszok támadását; a vele szemben álló különítmény a délelőtt folyamán az árok tulsó partjáról visszavonult az Ohlau felé vezető országúton észak felé. Hadik még vagy két mérföldnyire üldözte őket, azután visszafordult. Régi táborhelyén, Lichtenberg községben töl-

tötte az éjjelt, másnap, június 24-én pedig hazavezette lovasait a Neisse mögötti főtáborba.

III.

A maltschi zsákmányolás 1741 VII. 29.—VIII. 4.

A franciák csatlakozásával Mária Terézia háborújának nyugati hadszíntere kibővült. A francia sereg bevonult Westfáliába, a bajorok pedig veszedelmesen közeledtek Felső-Ausztria felé. Mivel Frigyes értesült arról, hogy a Neisse mögötti táborban gyülekező császári sereg számban és harckészségben gyarapodott, azzal tehát nem lesz többé olyan könnyű dolga, mint a háború kitörésekor a Sziléziában talált gyengébb csapatokkal, ezen a vidéken nem akart nagyobb méretű harcokba bocsátkozni. A francia és bajor előnyomulással egybehangzóan, seregének egy részét Ohlau-Strehlenből Frankenstein felé, másik részét pedig Ottmachau—Warta felé küldte. Úgy látszott, hogy ezzel a két sereggel a sziléziai harc térről elvonulva, Braunau mellett Csehországba akar betörni. Ezt a határszéli cseh-német városkát csak Grünne gróf alezredes őrizte, egy gyalogos zászlóaljjal.

Hadik csak pár napig pihenhetett Neipperg táborában, mert már július első felében újabb megtisztelő kiküldetésben volt része. Neippergtől azt a szóbeli utasítást kapta, hogy ezredének 500 huszárával lovagoljon azonnal Braunauban, legyen Grünne gróf segítségére és portyázóival állandóan figyelje meg a Schweidnitz—Boroszló felé vezető közlekedési vonalakat és Braunau környékét.¹⁸ Egyébként Hadik ügyességére bízta, hogy mindezeket a feladatokat miképpen oldja meg. Pár nap múlva ezt az utasítást írásban is megkapta.

Neipperg írásbeli rendelete már határozottabb utasításokat tartalmaz. Igyekezzenek Festetich tábornok kezére járni, táborhelyét naponta változtassa, akadályozza meg a Schweidnitz felé történő szállításokat. Túlerő támadásánál hátráljon Braunau vagy Trautenau felé. Tartson szigorú fegyelmet, a lakossággal kíméletesen bánjon. Ne akadályozza a kereskedelmi forgalmat, csak a katonaságnak szóló szállítmányokat kobozza el; a zsákmányt feloszthatja. Ha nagyobb pénzkészletet zsákmányol, abból is részesedni fog, de annak javarészét szolgáltassa be.

Hadik a táborban lévő huszárezredek kipróbált, harc-edzett lovasaiból állította össze különítményét s július 17-én jelentkezett Braunauban Grünne alezredesnél. Azonnal hoz-

zákezdett portyázásaihoz, személyesen belovagolta a kijelölt terület minden pontját, úgyhogy az egész térszint hamar megismerte. Itt is tudott azonnal ügyes kémeket szerződtetni: a Tannhausen körül fekvő egyik uradalom erdőkerülőjét, a közvetlenül Schweidnitz melletti Bögendorf község tanítóját és egy Freiburgban lakó embert. Ez a három megbízottja küldte neki a legfontosabb adatokat nemcsak a Schweidnitz körüli helyzetről, hanem még Striegau és Boroszló vidékéről is. Így értesült arról, hogy a porosz király három csoportra osztotta seregét. Frankensteinnél tartózkodik ő maga is, második csoportját Münsterberg, a harmadikat pedig Reichenbachnál táboroztatta.¹⁹

Hadik tisztán látta a helyzetet. Feladata ilyen, a közelben táborozó nagy seregekkel szemben kétszeresen nehéz. Neipperg lelkére kötötte, hogy Braunauba való küldetését necsak Grüne gróf megerősítésének tekintse, hanem legfontosabb feladatának tartsa azt, hogy éberem figyelje a porosz sereg táboraiból a cseh határ felé esetleg közeledő minden ellenséges csapat mozgódását és ha lehet, rajtaütésekkel, portyázásokkal nyugtalanítsa őket. Az a terület, amit Hadiknak ilyen támadó és védő portyázó vállalkozásokkal állandóan szem előtt kellett tartania, — igen nagy volt. Bár szívesen vállalkozott volna akármilyen erélyes lovas támadásra, a szemben álló porosz túlerő ellen ezt nem kockáztathatta. Braunau tartózkodásának első idejében azonban máris megoldotta feladatának egyik részét. Úgyes járőrei, de méginkább az előbb említett 3 kémé révén, egészen pontosan tájékozva volt nemcsak a cseh—sziléziai határhegység előtti területen táborozó porosz csapatokról, hanem még a Liegnitz—Neumarkt—Boroszló vonala mögötti lévő poroszokról is.

De ezzel nem elégedett meg. Egy erőszakos kémszemle terve foglalkoztatta; a maga szemével akart meggyőződni róla, hogy a porosz táborok háta mögött, főleg Boroszlótól nyugatra, milyen csapatok mozognak az Odera déli partján. Szilézia fővárosa felé. Megvárta, amíg az Oderáig küldött kémé visszaérkezett s amikor azt hallotta tőle, hogy a cseh határtól az Oderáig (légvonalban kb. 80—90 km) csak egy-egy faluban és a fontosabb közlekedési csomópontokon vannak kisebb porosz őrségek, csapatok és hogy az Odera egyik kanyarulatában fekvő Maltsh községben jól berendezett raktárak találhatóak, merész gondolat fogamzotti meg agyában. Július utolsó napjaiban ezt a portyázó tervet gondolta ki: 300 válogatott huszárral — főleg éjjeli menetel — igyekszik keresztiül lopódnani a poroszoktól megszállt helységek vonalán; reggel megrohanja a malschi raktára-

kat, készleteit megsemmisíti, azután más úton sietve hazavágtat Braunauba. Ha ez sikerül neki, akkor nemcsak érzékeny kárt okoz az ellenségnek, hanem — igen nagy területet bekalandozva — megismerheti a jövődő ütközetek térszínét és az ott tartózkodó csapatok erejét. Mivel Neipperg eredeti parancsa szerint Hadik braunaui különítménye közvetlenül Festetich tábornok alá tartozott, tervét ennek az előjárójának bejelentette és engedélyt kért végrehajtásához, mert nem akart egy ilyen nagy felelősséggel járó, talán kissé túl merész portyázást dandárparancsnokának tudta nélkül elindítani. Hiszen számolnia kellett azzal, hogy ez a — legalább is 5—6 napig tartó — ide-oda lovaglása, ellenség kezében lévő területen, ha még olyan ügyesen csinálja is, nem maradhat észrevétlenül. Ha pedig a poroszok meglepetésükből felocsúdva, visszavonulási útját elvágják, és a cseh—sziléziai határhegység szorosai, erdei között, lovas harcra alkalmatlan térszínen feltartóztatják, akkor bátor lovascsapata egy szálig elveszhet.

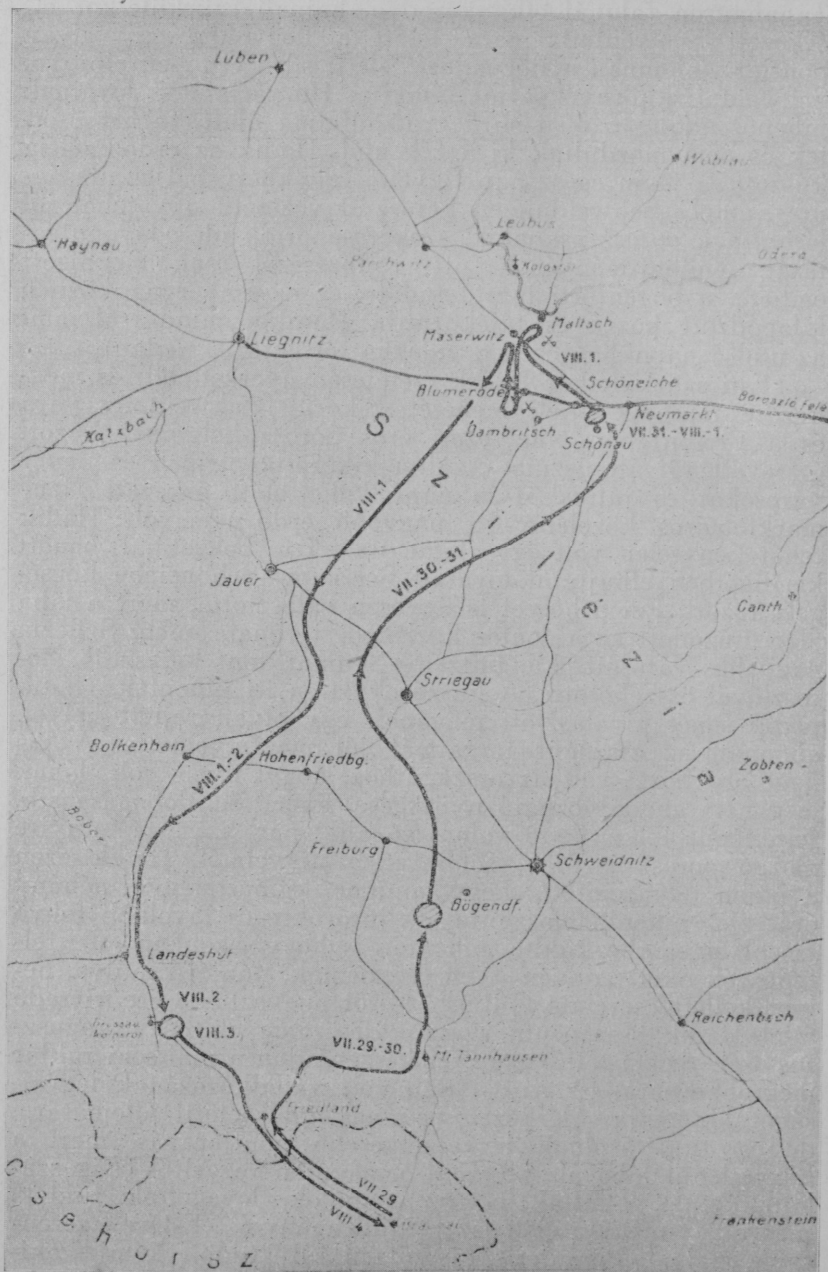
Festetich maga is vérbeli lovastiszt volt. Tetszett neki a vállalkozó szellemű huszárfőstrázsamester terve és jóváhagyta, annál inkább, mert Neipperg főtábornoka, a porosz király seregének átcsoportosítása folytán, szintén elhagyta helyét és Patschkau—Glatz vidékére vonult. Nagyon fontos volt tehát éppen annak a területnek felderítése, amelyen Hadik merész portyázó útja fog végigvezetni. Neippergnek jelentést is küldött erről, sőt engedélyt kért tőle, hogy mint néző csatlakozhassék Hadikhoz, főleg azért, hogy maga is megismerje ezt az országrészt. Festetich vendégszerepének Hadik nem nagyon örült. Életleírásában őszintén feljegyzi, hogy tábornokának csatlakozását teljesen feleslegesnek tartja. Jól sejtette, hogy a generális főleg azért akart ebben a portyázásban résztvenni, hogy — ha jól sikerül — a dicsőségben és a zsákmányban is részesedhessék. Festetich, Pálffy Rudolf gróf, Gellhorn gróf és Siskovits, magasrangú tiszték kíséretében, július hó utolsó napjaiban Braunauba érkezett, hogy mint „volontair“-ek csatlakozzanak Hadikhoz.

Hadik válogatott különítménye július 29-én. pihent lovakkal, 4 napra való kenyérrel, zabbal felszerelve készen állt. Mivel útját éjjel akarta megtenni s a nappalokat erdőben rejtőzködve pihenni, a környéket ismerő két megbízható vezetőt ültetett lóra. A merész csapat, előkelő vendégeivel, 29-én későn este elindult. Hogy az esetleg Braunau közvetlen közelében leselkedő porosz kémekeket félrevezesse, vargabetűt csinált. Kezdetben északnyugat felé lovagolt Friedlandig, mintha a cseh határ mentén akarna továbbmenni, ott azután — már késő éjjel — jobbrafordult, neki-vágott a hegyes-völgyes-szakadékos határhegységnek és

Tannhausen falunál elkanyarodva, hajnali szürkületkor érkezett Schweidnitz vára felett a hegyoldal egy olyan pontjára, ahonnan a Bögendorf feletti sűrű erdőben elbújva, Schweidnitz környékét jól láthatta. Huszárjainak, lovainak pihenőt adott, azok a sűrű erdő oltalma alatt, tábort ütöttek és nem mozdultak ki a fák alól. Hadik az erdő széléig kúszott és 30-án egész nap figyelte rejtekhelyéből az országutat, amely Schweidnitzen keresztül vezetett, így tehát jól láthatta a porosz csapatok, szekércsoportok ide-odavonulgatását. Különítményének ott rejtőzéséről csak megbízott embere, a bögenforti tanító tudott; ez az ember napközben kilopódzott hozzá és tájékoztatta Hadikot mindarról, ami az utolsó napokban ezen a vidéken történt. (2. vázlat.)

Esti szürkületkor Hadik csendesen nyergeltetett és megkezdte második éjjeli menetét. Sikerült Schweidnitz vára és a Freiburgban elhelyezett erős porosz helyőrség között észrevétlenül átcúsznia. Azután kikerülte Strigau és Jauer városokat és július 31-én napfelkelte előtt érkezett Neumarkt város közelébe. Itt nagyobb erdő nem volt; Hadik tehát kénytelen volt egy fiatal, de sűrű bokrokkal benőtt kis ligetben elbujtatni lovasait Schönau—Schöneiche községek között. Ezt a helyet is ügyesen választotta, mert a lába alatt húzódott az a fontos közlekedési vonal, amely Szilézia nagyobb városait Lietgnitzen—Neumarkton keresztül Boroszlóval összekötötte. A huszárok 31-én itt pihentek, Hadik pedig ismét kiválasztott magának egy olyan rejtett helyet, ahonnan az országút forgalmát jól megfigyelhette. A kis liget oly közel volt az országúthoz, hogy ilyen sok lónak meg nem akadályozható nyüzsgése, nyerítése, dobogása stb. feltétlenül felkelthette volna az alig pár száz méternyire mozgó porosz járőrök, földművesek figyelmét. Hadik ezen a bajon úgy segített, hogy amikor különítménye néhány órát már pihent, felosztotta azt járőrökre és távolabb fekvő kisebb ligetekbe küldte pihenni. Nehogy azonban ott felfedezzék őket, minden ilyen csoportnak, pár óra múlva, helyet kellett cserélnie. Július 31-éről augusztus 1-ére virradó éjjel Hadik összevonta egész különítményét, hogy augusztus 1-én reggel teljes erejével készenálljon a maltschi raktár megrohanására. Ez a 31-i nap volt vállalkozásának legvállalósabb napja. Elérkezett céljának utolsóelőtti állomására, de egyúttal útjának legveszélyesebb pontjára is, mert a közvetlenül lába alatt vezető országúton reggeltől estig szakadatlanul vonultak porosz csapatok, lovagoltak tisztek, járőrök, gurultak élelmiszer szállítmányok. Estére szerencsére megtalálta őt egy Liegnitzen túl küldött kémje, akitől azt a jó hírt kapta, hogy Liegnitz környékén még semmit sem tudnak Hadik jelenlétéről, tehát nyugodtan meg-

A malschi zsákmányolás színhelye, 1741 júl. 29—aug. 4.

támadhatja a maltschi raktárakat. E város felől veszély nem fenyegeti.

Augusztus 1-én reggel 6 óra és 7 óra között Hadik huszáraival elhagyta rejtékhelyét és egyenesen Maltsh felé lovagolt. Útközben, szerencséjére, csak egy 8-fogatú nagy társzekerrel találkozott, amely Liegnitzből Boroszló felé vitt élelmet a porosz katonáknak. Ezt a szállítmányt huszárai körülfogták és menetszlopa végén magukkal vitték. De ennél fontosabb fogást is csinált, mert útjába akadt egy katonai futár, aki Berlinből Boroszlóba lovagolt fontos levelekkel. Mint Hadik foglya, ő is a huszárcsapat végére került.

A különítmény reggel 8 óra előtt ért Maltsh határába. A falu közvetlenül az Odera déli partján épült. A túlsó partra komp bonyolította le a forgalmat, az ott sűrű erdők között fekvő Leubus község és kolostora felé. A magyar huszárkülönítmény egyhuzamban lovagolt a Maltstól kb. 3 kilométernyire fekvő Maserwitz községig és ott egy erdőben rövid pihenőt tartott. Hadik itt hagyta egy hadnagyát 50 huszárral, hogy tovább figyelje a Liegnitz—Neumarkt közötti útszakaszt, azután megrohanta a gyanútlan Maltsh községet. Huszárai körülfogták az egész falut, különösen pedig az Odera partján lévő raktárakat, amelyekből éppen akkor szállították az élelmiszerkészletek egy részét a vízen lehorgonyozott tutajokra és hajókra. A maltschi raktár és az élelmiszerrel megrakott hajók körül foglalkozó emberek a vad huszárhoam láttára ellenállást nem fejtettek ki, úgy-hogy Hadiknak itt könnyű dolga akadt. Az állami sóhivatal pénztárának készletét magukhoz vették, több ezer hordó sót, lisztet, zabot, egyéb élelmicikket az Oderába szórtak, a szénával és élelmiszerekkel megrakott hajókat pedig felgyújtották. Festetich az innenső parton horgonyzó nagy tutajt is el akarta süllyeszteni, hogy a túlsó parton lévő poroszok ne tudjanak a folyón átkelni. Hadik azonban kémeitől már értesült arról, hogy Leubus községben és a kolostorban egy, csupa gyakorlatlan ujoncokból álló lovaszred tartózkodik. A tutajt Festetich parancsa ellenére nem semmisítette meg, azért — mint életrajzában írja —, mert nagyon is örült volna annak, ha a tapasztalatlan porosz lovasok az ő különítményének üldözésére átkelnek a folyón és ő kelepcébe csalhatja őket. Arra biztosan számított, hogy sok portyázásban kipróbált viharedzett öreg huszárai könnyen végeznek ezzel a gyakorlatlan és tapasztalatlan csapattal s akkor a maltschi jól sikerült zsákmányolás és raktárpusztításán kívül még egy derekas lovasgyőzelem dicsőségével is tetőzheti merész vállalkozásának eredményét.

Maltsch megrohanása, felgyújtása, természetesen nem maradhatott titokban. A leubusi kolostorból a lármára odavágtató — Bandemer ezredes parancsa alatt álló — lovas-ezred egy osztaga hamar megjelent a tulsó parton és puskatűzzel igyekezett a magyar huszárokat a faluból kiűzni. De ennek a lövöldözésnek csak egy áldozata volt, egy lengyel nemes, aki mint önkéntes csatlakozott Festetichékhez.

A jól végzett munka után a huszárkülönítmény visszavágtatott a maserwitzi erdőbe. A faluban zabot, szénát harácsolt, megfigyelő őreket állított fel, hogy a Maltsch felől esetleg közeledő poroszok feltűnését idejekorán jelentsék. Festetichnek Bécsbe küldött jelentése szerint,²⁰ az egész lovascsapat azután visszalovagolt Blumenrode és Damritsch községekig és ott, lovastámadásra alkalmas térszínen, egy magaslaton helyezkedett el. Alig értek oda, már vágatva jött a Maltschban hagyott figyelő járőr azzal a jelentéssel, hogy körülbelül 200 porosz lovas, kompokon átkelt a folyón és a magyar huszárok üldözésére már Maserwitzig jutott. Pár perc múlva már Hadik is láthatta a nagy lármával, rendetlenül közeledő porosz újoncokat. Nem sokat tétovázott. A kezeügyében lévő készültséggel eléjük vágatott s amikor a poroszok erre a nem várt ellentámadásra megtorpannak, a huszárkülönítmény többi része is a küzdelem színhelyére érkezett és minden oldalról körülfogta őket. A pár percig tartó küzdelem — mint Hadik jól sejtette — a huszárok győzelmével végződött. A porosz lovasok hanyatt-homlok menekültek az Odera felé, magukkal rántották a maserwitzi erdőig időközben segítségükre előrejött többi porosz osztagot is. Hadik becslése szerint ekkor már az egész Bandemer huszárezred a déli parton lehetett, de amikor Hadik vágatató huszárai élén a megvert poroszokat Maltschig üldözve az Oderához ért, ezek is sietve visszaigyekeztek — kompokon és úsztatva — a folyó tulsó partjára. Egy, 7 tisztből és 50 lovashból álló kis csapat azonban megrekedt a folyó közepén lévő zátonyon: a továbbmenekülő lovasok közül sokan a vízbefúltak. Ezt a csoportot Hadik az épségben maradt komp segítségével a vízből kimentette és a körülbelül 200 fogolyból álló szállítmányhoz küldte.

Hadiknak nem volt oka tovább vesztegelni ezen a vidéken. Azt sem tudhatta, hogy Leubus városából még miféle porosz erők jöhetnek a széjjelvert Bandemer-ezred segítségére. azért rövid pihenő után hazafelé fordította lovait. A 10—12 porosz fogolyból álló csoportokat 2—3 huszár kezére bízta. azután fáradt lovaival kissé hátrább vonult, hogy kikerüljön a liegnitzi országút közeléből. Rövid pihenő után csapatát két részre osztotta és elindult Jauer kikerülésével Bolkenhain felé. Most következett Hadik útjának

legnehezebb szakasza. Sürgősen, úgyszólván megállás nélkül kellett neki hazaérni, mert a maltschi rajtaütés hírére a környéken elhelyezett összes porosz őrségek mozgolódni kezdtek. Most már nem kockáztathatta azt, hogy napközben elrejtőzve pihenjen és csak éjjel vonuljon tovább. Ezen a napon, augusztus 1-én korán reggel indult Maltsch megrohánására, a délelőttöt folytonos ide-odaszáguldozással, verekedéssel töltötte s még előtte volt majdnem 100 kilométeres út, jórészt ellenséggel megszállt területen, amíg a cseh határhegység oltalma alatt Braunauba érkezhetik. Hogy fáradt lovasai le ne maradozzanak, 16 fő elővéd után maga lovagolt csapata élén, azután jöttek a hadifogyók, végül kis távolságra a 30 főnyi utóvéd. Egész délután, jóformán megállás nélkül lovagolt, de esti sziürkületkor még mindig csak Hohenfriedberg és Bolkenhein között volt, tehát sziléziai területen, itt pedig nem akarta az éjjelt tölteni. Továbbhajszolta lovasait, amíg végre augusztus 2-án Landeshuttól délre, a koradélutáni órákban elérte a Grüssau mellett lévő régi kolostort, amely erdős hegyektől övezett védett helyen, már a poroszoktól nem fenyegetett területen volt. A cisztercita rendnek ebben a kolostorában végre pihenőhöz jutott Hadik és vitéz csapata. Ekkor tudta csak számbavenni lovasait és büszkén állapíthatta meg, hogy egyetlen-egy embere sem hiányzott és 300 lova közül csak 10 pusztult el útközben a nagy fáradalmak miatt. Életleírásában meleg szavakkal emlékszik meg huszárjairól, akik ezekben a fáradságos és nehéz napokban hűségesen kitarítottak mellette és lehetővé tették, hogy azt a vakmerő feladatot, amire maga vállalkozott, ilyen szép eredménnyel végrehajthatta. „Die Liebe und das Zutrauen allein hat Gewalt über die Herzen der Menschen.“

A fogoly porosz tisztektől megtudta Hadik, hogy a huszárok közeledtére a leubusi kolostorba rohanó sóhivatalnokok azt híresztelték, hogy a Maltschot megrohanó magyar huszárok csak hevenyészve összeszedett insurgensek, inkább martalócok, prédára éhes népek és nem rendes katonaság. A Bandemer-ezred újonckatonasága tehát könnyű győzelmet arathatna, ha tűzkeresztsége gyanánt, ezeket a magyar huszárokat Maltschból elkergetné. Ez volt az oka annak, hogy Bandemer ezredes maga nem is sietett Maltschra, hanem ezredének csak egy osztagát küldte előre s a többi részét csak akkor küldte az Oderához, amikor már késő volt. Hadik augusztus 2-án délután és augusztus 3-án a grüsssai kolostorban pihent. Amikor odaérkezése után huszárjait rendbeszedte és lepihentette, maga is végkimerüléshez közel hevert le szabad ég alatt egy zsúp szalmára és másnap dél-

utánig megszakítás nélkül aludt. Augusztus 4-én végre nyugodt utazómenetben hazalovagolt Braunauba.

Ez a gyönyörű portyázás, minden egyéb vonatkozásán, tehát a harcra, éber őrszolgálaton, éjjel-nappali vigyázáson és felderítőszolgálaton kívül — Hadiknak egészen elsőrendű lovasteljesítménye volt. Elindult Braunauból 29-én este. Átkelt 500—600 méter magas hegyeken s ezen az éjszakán 42 kilométernyi utat tett meg. A következő éjszakai lovaglás a Bögendorfból Neumarktba, július 30. és 31. között, 50 kilométer volt; 31-én és augusztus 1-re virradó éjjel pihent ugyan, de az ellenség közvetlen közelében, állandó éber készsültségben. Augusztus 1-én indult Maltsch megrohanására, délben harcolt, délután visszavonult és 2-án hajnalig összesen 56 kilométernyi utat járt be. Rövid pihenő után még aznap délben érkezett a grüssai kolostorba, de útközben újból az 500—600 m. magas hegyláncon kellett átkapaszkodnia, egy 28 kilométeres úton. Másfél napi pihenő után 26 kilométernyi út után ért Braunauba. Vagyis: július 29-től augusztus 4-ig — tehát összesen 6 nap alatt — több mint 200 kilométernyi utat tett meg, rendben, fegyelemben; vesztesége nem volt s lovai közül mindössze 10 pusztult el útközben. Bizonyára ez az eredmény volt Hadik vállalkozásának legszebb jutalma; legalább is ő így érezhette, mert életleírásában ismételten megjegyzi, hogy elért sikereiért kapott dícséreteinél, kitüntetéseinél mindig többre becsülte lelkiismeretének szavát és a becsületesen elvégzett munka után azt a megnyugvást, hogy gondjaira bízott legénységét jól vezette, célját elérte és katonáinak kevés veszteséget okozott.

A maltschi portyázásnak azonban kézzelfogható eredménye is volt. Abban az időben még a hadiszokások közé tartozott minden zsákmányolás után a kótvavetye, amikor a zsákmányolt lovakat, szerszámokat, egyéb tárgyakat eladták és az árán a portyázásban résztvettek, pontos szabályok szerint, osztozkodhattak. A maltschi sóhivatal pénztárából 9000 dukátot hoztak magukkal, a Maltsh előtt zsákmányolt társzekéren pedig, gyógyszererek, élelmicikkek közé rejtve, egy ládában 3900 dukátot találtak. A zsákmányolt porosz lovakra vevő nem akadt, ezeket szétosztották a tisztek között, a készpénzt is arányosan felosztották. Festetich tábornoknak és kíséretének, mint Hadik írja, 8 ló és 600 dukát jutott.

Emléksziünk, hogy Hadik nem nagyon örült, hogy Festetich csatlakozott hozzá, amikor kockázattal járó útjára indult. Ahogy most emlékirataiból megállapíthatjuk, igaza is volt. A maltschi szép portyázás minden ezzel a korszakkal foglalkozó komolyabb hadtörténelmi munkában le van

írva, mégpedig mindenütt Festetich tábornok jelentése alapján, amelyet ő, a különítménynek Braunauba való visszaérkezése után, augusztus 3-án a Hofkriegsrathoz intézett. Ebben a jelentésben Hadik neve egyáltalában nem fordul elő, hanem az egész portyázás úgy van leírva, mintha azt Festetich tervezte és vezette volna. Hadik akkor, mint fiatal törekvő huszártörzstiszt, bizonyára nem akart ujjat húzni elöljárójával (akit ő egyébként igen tisztelt), nem akarta személyét előtérbe tolni és ezzel tábornokát meghazudtolni. Mikor azonban 1774-ben, életének 64-ik évében régi jegyzetei alapján összeállította életrajzát, ebben őszintén megírta ennek a portyázásnak történetét és ebből az tűnik ki, hogy a terv az ő fejében született meg, a végrehajtás felelőssége az ő vállán nyugodott és a dicsőség őt, nem pedig Festetichet illeti. Az egymással homlokegyenest ellenkező két adat teljes tisztázása ma már lehetetlen; mégis úgy érzem, hogy Hadiknak van igaza, hiszen Festetich — aki a vállalkozás előtt Neipperg táborában volt — nem ismerhette a viszonyokat oly pontosan, mint Hadik, akit kémei állandóan tájékoztattak mindenről. Valószínű, hogy Festetich is akart egy erőszakos felderítést elrendelni és vezetni és ezéért kapóra jött neki Hadik javaslata. De majdnem bizonyosan mondhatjuk, hogy a maltschi lovas portyázás és rajtaütés minden dicsősége Hadik Andrást illeti.²¹

IV.

Harcok Cseh- és Morvaországban.

1741 szeptember—1742 december.

Szeptember hónapja nagyobb esemény nélkül zajlott le. Neipperg és Frigyes király seregei egymással farkasszemet nézve vonulgattak kissé nyugat felé, de ütközetre nem került sor. Amikor a Frigyeshez csatlakozó bajorok Felső-Ausztriába bevonultak és Csehország déli határai felé közeledtek, Mária Terézia kénvtelen volt Nagy Frigyessel 1741 október 11-én Kleinschellen-Dorfban fegyverszünetet kötni, hogy Sziléziában felszabaduló csapatait a csehországi új hadszíntérre küldhesse. Az egyesült bajor-francia sereg október 26-án, az észak felől szintén odavonuló szászok segítségével, elfoglalta Prágát és megszállta Csehország nyugati felét.

Neipperg Sziléziából odavonuló serege nem lett volna elég erős ennek az új támadásnak elhárítására. Ekkor fordult Mária Terézia a magyarokhoz segítségért. A pozsonyi

országgyűlésen szeptember 11-én megajánlott 21.622 gyalogusból új ezredeket állítottak fel és a nemesi felkelést is felültették. A királynő seregét újonnan csoportosították. Egy, Lobkovitz Keresztély altábornagy parancsa alatt álló hadtest Neipperg seregével egyesült s mind a kettőnek vezetését Mária Terézia férje, Ferenc István toskanai és lotharingiai herceg vette át. Fivérével, Károly herceggel, november első napjaiban érkezett a cseh hadszíntérre. A nagyhercegnek semmi katonai tapasztalata nem volt, nem is született hadvezérnek, ezért a hadjárat vezetésének sorsa főleg Neipperg működésétől függött. De ez a tábornagy — valószínűleg sziléziai eredménytelen működése miatt — bátorságát veszítette. A császári fősereg, amelytől a hadjárat sorsa függött, tétovázva lassan operált és nyomult előre s nem tudta megakadályozni Csehország nagy részének megszállását és Prága elfoglalását.²² Az év végéig Budweis—Neuhaus—Iglau vonala körül táborozott; nagyobb sikereket sehol sem ért el s az év végén kénytelen volt Budweis környékén téli szállásra vonulni. Egy újonnan felállított 5. hadseregcsoport, Khwenhüller Lajos gróf altábornagy alatt, Bécs környékén gyülekezett, s december utolsó napjaiban nyugat felé vonulva, a Duna mentén megkezdte azokat a hadműveleteket, amelyek a következő évben Mária Terézia javára billentették a hadiszerencse mérlegét.

Neipperg seregének Sziléziából való kivonulása folytán. Hadik főstrázsamester braunauai tartózkodása is feleslegessé vált. Szeptember közepén hátrább rendelték, azután pedig megkapta a parancsot, hogy ezredéhez vonuljon be, amely október elején Beneschau környékére, Prágától körülbelül 50 kilométernyire délre érkezett. Itt kisebb lovas harcok folytak szász ulánusok és magyar huszárok között, akik az ulánusokat Pischeli környékén Prága felé visszaszorították. A franciák ezalatt Budweistól északra Tabor—Moldautheyn—Pisek—Neuhaus környékére érkeztek. A Beneschau-nál gyülekező császári sereg ily módon veszélyes helyzetbe került és egyelőre Tabor környékéig hátrált. E közben Hadiknak kellemetlen feladata volt. A hadseregben napról-napra jobban elharapódzó szökések miatt, neki kellett éjjelenként huszáraival a táborhelyeket körülportyáznia és a szökött katonákat visszahoznia. A szökés, az akkori hadseregek gyógyíthatatlan baja, különösen a téli hónapokban érezte bomlasztó hatását. Hadik szerint nem is lehetett ezen csodálkozni, mert a legénység hiánvos ellátása csikorgó téli hidegben, rongyos ruhája és fárasztó szolgálata mindenkét elkedvetlenített. Volt olyan nap, mint írja, amikor több mint 1500 gyalogos szökött meg a császáriak táborából Prága felé. Az ezredeket csak úgy lehetett együtttartani,

hogy lovas járőrökkel körülzárt községekben, vagy kőfallal körülvett városokban táboroztak. De megtizedelte a katonaság sorait a sok nyomorúság okozta betegség is. (6. melléklet.)

Ezekben a napokban, november 10. körül, érkezett Taborba Nádasdy Ferenc gróf tábornok, hogy a magyar lovasság (Splényi-, Ghillányi-, Károlyi- és Dessewffy-huszárezredek) vezetését átvegye. A sereg november 11-én továbbindult Neuhaus felé. Ebben a városkában francia gyalogság és lovasság tanyázott, köztük a híres francia Bercsényi-huszárezred, amelyet Bercsényi Miklós kuruc generális fia, László, a későbbi francia marsall alapított. Nádasdy november 14-én támadásra rendelte huszárjait. Az elővédet Hadik főstrázsamester vezette. Rövid küzdelem után a francia lovasságot széjjelverték, a gyalogság egy ideig még védekezett a város és a vár falai között, azután letette a fegyvert. A huszárok vesztesége 12 ember volt, az ellenségé kb. 100 ember s több mint 350 francia került a magyar huszárok fogságába.

A császári sereg továbbvonult ezután Wittingau felé, onnan pedig Budweis—Frauenberg vidékére, mert a franciák Wodnian—Protiwin—Pisek vonaláig hátráltak. A Dessewffy-huszárezred azután Prága felszabadítására indult, de későn jött, mert oda már Frigyes király szövetségesei bevonultak. Az ezred azután a Moldva nyugati partján, a franciáktól időközben kiürített Protiwin és Lubischitz községekben ütötte fel téli táborát.²³

Hadik ebben az időben már nem volt az ezrednél, mert a Lotharingiai nagyherceg, Neipperg és Festetics ajánlatára, 300 huszárral a főhadiszállásra rendelte, hogy, mint a hadsereg huszárságának egyik legügyesebb portyázótisztje, különleges feladatok megoldására mindig kéznél legyen. Egy alkalommal — december közepén — azt kérdezte tőle, hogy elvállalná-e egy olyan portyázás vezetését, amelynek célja a kenyér nélkül szűkölködő hadsereg élelmezésének megjavítása lenne. Korlátlan hatalmat adna kezébe, hogy nem csak cseh területen, hanem az osztrák és morva határszéleken túl is harácsolhatna. Hadik vállalkozott erre; még 200 dragonyost kért s ezzel az 500 lovassal Krumauba (Budweistől 20 kilométernyire délre) lovagolt. Onnan, mint központból, széjjelküldte járőreit a környéken lévő városokba és falvakba. Nyolc napon keresztül éjjel-nappal mindenütt kenyeret süttetett. Mindent szerencsésen elvégzett s annyi kenyeret szállított a nagyherceg táborába, hogy az egész hadsereg 12 napra el volt látva.

Alig hogy hazaért, a császári sereg Protiwinig, majd

Pisekig ment a visszavonuló francia sereg után. A nagyherceg Wodnianban telepedett le főhadiszállásával. Másnap egy körülbelül 200 emberből álló gyalogoscsapat akarta meglepetésszerűen megtámadni a főhadiszállást. De közeledésük hírére Hadik elibük vágatott; félórai küzdelem után ezt az osztagot széjjelverte, mielőtt a Protiwinból odaküldött segítség a harcba avatkozhatott volna.

1742 január első napjaiban egy lovasságból és gyalogságból álló különítménynek kellett volna az ellenséget Protiwinból kivernie, de amikor Hadik előreküldött csapata a Protiwin—Pisek közötti úton, tehát az ellenség háta mögött mutatkozni kezdett, a franciák gyorsan kiűrtették a várost.

Ezekben a napokban Hadikot egy váratlan rendelet érte utól. Levelet kapott Grassalkovits gróftól, amelyben tudatta vele, hogy ő felsége, a királynő Beleznay ezredesnek (Grassalkovits sógorának) megengedte, hogy insurgents huszárezredét reguláris huszárezredé alakítsa át. Kiváló érdemeinek elismeréséül, az abban rendszerezített alezredesi helyet, január elsejei ranggal, Hadiknak adományozta. Igaz, hogy ezzel a kitüntető elismeréssel Hadik végleg elszakadt a Dessewffy-ezredtől, amelynek soraiban kezdte 11 évvel azelőtt katonai szolgálatát, de mégis örült előléptetésének. Nehezen búcsúzott huszárjaitól, hiszen oly sok éven keresztül velük osztotta meg a török és az első sziléziai háború minden veszedelmét és dicsőségét. Azután útra kelt, hogy új ezredét felkeresse. Budweisből Kaplitzon keresztül Mauthausen mellett érte el a Dunát, azután folytatta útját Bécsen át a magyar-morva határszélen és Szokolcán jelentkezett br. Ghillányi János tábornoknál,²⁴ a magyar insurgensekből összeállított seregcsoport parancsnokánál. Mivel Frigyes a kleinschellendorfi titkos egyezmény szerint Sziléziából kivonta csapatait, a hadszíntérnek ezen a részén nagyobb veszélytől nem kellett félni. Ghillányi ezért csak ezzel a gyengébb harcértékű seregrésszel őriztette a jablonkai szoros és Troppau közötti morva-sziléziai határvidéket. Frigyes, arra hivatkozva, hogy a fegyverszünet határozványait Mária Terézia serege nem tartotta meg, s hogy annak határideje különben is lejárt, újból megkezdte a harcot, de hadműveleteinek súlypontját Csehországba helyezte át és csapatainak egy részével Brünn városát zárta körül.

Hadik útközben, Pozsonyban, felkereste Pálffy János gróf tábornagyot, a nagytekintélyű öreg nádort, aki őt mint régi ismerősét, örömmel fogadta. Tájékoztatta, hogy a magyar határ védelmére hívatott Ghillányi-féle hadtest bizony alig használható, fegyelmezetlen csapatokból áll, ezért nagyon szükséges volt az ő (Hadik) idevezénylése. Az ilyen

harcedzett kitűnő törzstisztek talán rendbe tudják szedni ezt a fegyelmezetlen társaságot, amelynek ellenség előtt való viselkedéséről Pálffynak igen rossz tapasztalatai vannak. Gyakran előfordul, hogy 10—12 porosz lovas elől 100 lovasból álló insurgents csoport elszalad s amikor egy alkalommal 800 újoncot küldtek Strazsnicáról a kb. 4000 főből álló Ghillányi-féle csoport megerősítésére, az ellenség láttára visszaözönlöttek, sőt sokan közülük még a magyar határon sem állottak meg, csak a Duna tulsó partján és ott rémhíreket terjesztettek.²⁵ Elképzelhetjük, hogy Hadik, aki egy keménykézzel vezetett reguláris huszárezred kötelékéből jött ide, milyen érzelmekkel vette át a reábízott felkelő századot. Ghillányinál való jelentkezésénél tőle is csak ugyanazt hallotta, mint Pálffytól. A kistermetű, de rendkívül erélyes Ghillányi: „... war wütend (den er war ein überaus zorniger Mann) über die Insurgenten, und er sagte mir, dass ein Offizier mit dreissig Pferden, wan derselbe von Weiten eine preussische Patrouille von 2 Mann sahe, — in vollen Lauf zurück komme, und den Feind anzurücken ausschreie... sie plündern allen Orten unsere eigenen Dörfer... kein Gemeiner folgte einem Offizier... der Offizier sagt, er sei ein freier Edelmann und der Gemeine, dass er an Statt und für die Person eines Edelmannes streite, mithin als solcher, keiner strengen Subordination oder Züchtigung unterzogen werden könne“.²⁶

Új csapatának ez a szomorú jellemzése Hadikot nem kedvetlenítette el. Nem kételkedett, hogy mind igaz, amit hallott, de bízott benne, hogy mégis akad az insurgensek között is néhány hazafias érzésű, bátor ember és csapatrészt, ha ezeket jól vezetik, majd megjavulnak, csak nem szabad őket tétlenségben hagyni. A kezére bízott századok Holicson tanyáztak. Hadik, odaérkezésének első napjától kezdve, azonnal keménykézzel markolta meg a vezetés gyeplőjét. Hogy insurgents huszárjai ne lustálkodjanak, sűrű járőrmeneteket rendelt el az ellenség legközelebbi előőrseinek kikémlésére. Amikor körülbelül egy hét múlva már elég adatot szerzett, engedélyt kért, hogy 300 lovassal Austerlitz vidékéig portyázhasson. Vállalkozása sikerült, több helységről kizavarta a poroszokat, a községeket megszabadította a zsákmányoló és pusztító ellenséges lovasság zaklatásától. Majd 24 fogollyal és 48 zsákmányolt lóval hazatért. Hadműveleti szempontból nem tulajdonított maga sem nagy jelentőséget ennek a portyázó útjának, de meg akarta mutatni, hogy az insurgensekkel is lehet harcba bocsátkozni, ha jól és erélyesen vezetik őket. A sok kudarc után Ghillányi nagyon örült ennek a kis eredménynek és készségesen fo-

gadta el tavasz elején Hadiknak egy újabb ajánlkozását: 300 Beleznay-huszárral, egy horvát gyalogos csapattal és egy csoport felfegyverzett környékbeli lakossal (hanákokkal) Troppauig akart előremenni, hogy ott lábát megvesse és megakadályozza a poroszok további portyázásait.

Különítményével Strazsnicán, Ungarisch Brodon, Meritschen, Neufitscheinon keresztül Fulnek városáig lovagolt; a lakosság útközben nagy örömmel fogadta és élmezte. Különítményének egy részét Fulneken hagyta, maga pedig 1000 emberrel egyszer későn este Fulnekről elindult a nehezen megközelíthető hegyes-völgyes vidéken kb. 20 kilométernyire fekvő Graetz községbe. A mélyebb patakokon való keresztülgázolásnál a horvát gyalogságot a huszárok háta mögé ültette és sikerült neki a Mohra folyó tulsó partján örökdő porosz előőrsek figyelmét kikerülve, a községet megközelíteni. Már előző napokban értesült arról, hogy Kannenberg porosz tábornok a környéken lévő községeket kegyetlenül megsarcolta és sok pénzt is kizsarolt, hogy azt Troppau felé elszállítsa. Graetz előtt egy szűk völgyben csakugyan megpillantott Hadik egy porosz dragonyos csapatot, amely körülbelül 200 szekérből álló szállítmányt kísért a falu felé. Csapatát gyorsan szétosztotta. A gyalogos horvátokat a völgyet környező dombokra küldte. Ő maga pedig 60 Beleznay-huszárral és az insurgens lovasággal kerülő úton a poroszok menetoszlopa elé akart vágatni, hogy azt előlről feltartóztassa. A szűk völgy tulsó oldalán hagyott lovasságának ez alatt hátulról kellett, a poroszok háta mögé nyomulva, a szorosba hatolni, a horvátok pedig a hegyoldalt borító erdő széléről puskatűzzel támadják a poroszokat. Hadik terve nem sikerült. Vállalkozása „durch die Poltronie des ganzen Insurgenten-Schaares“ kátyúba jutott. A harc kezdetén az insurgensek kereket oldottak, a horvátok puskatűzére a poroszok egy része leszállott a lóról és egy töltés mögött elhelyezkedve, puskatűzzel védekezett. Hadik hasztalan próbálta őket 60 Beleznay-huszárral megrohanni. Csak részleges sikert ért el: 45 poroszt ugyan elfogott, de az egész szállítmány bemenekült egy kőfallal körülvett majorba. Ennek védelme alatt a szállítmányt hátrább vitték. Hadik felismerve a helyzetet, az insurgensek elfutása után maradt kevés emberével nem erőltette a további harcot s a remélt nagy zsákmány helyett csupán néhány hadifoglyot és 50—60 lovat tudott csak hazavinni. De legalább elérte azt, hogy porosz csapatok többé nem zsarolták Morvaországban ezt a részét.

Az első sziléziai háború 1741 nyarán a cseh-morva hadszíntéren befejezéshez közeledett. Khevenhüller gróf sikerei nyugaton a francia-bajor haderőkkel szemben, ennek a had-

színtérnek jelentőségét erősen csökkentették, annál is inkább, mert Broglie francia tábornok nem akart Nagy Frigyes csapataihoz csatlakozni; a szászok is kivonultak Csehországból s így Frigyes és Lipót dessau herceg seregei Csehország területén magukra maradtak. Lotharingiai Károly viszont Morvaország felé nyomulva, kiszorította Olmützből a poroszokat. Ez a seregcsoport Nagy Frigyeshez csatlakozott és május 17-én Časlau—Chotusitz körül gyülekezett. Itt folyt május 17-én e háború második nagy csatája, amely úgymint a mollwitzi, Mária Terézia seregének vereségével végződött. De Frigyes helyzete még így sem volt rózsás; szövetségeseitől csak lanyhán támogatva, Mária Terézia udvarával békéről kezdett tárgyalni. A királynő, a június 12-én Boroszlóban megkötött és július 28-án Berlinben megerősített békében kész volt Szilézia északi feléről és a glatzi grófságról Frigyes javára lemondani.

Ilyen helyzetben Ghillányi tábornok lovashadtestének már nem sok dolga akad. Május havában a királynő más beosztásba helyezte őt és hadtestét az időközben altábornaggyá előléptetett Festetics József kezére bízta. A Festetics-hadtest harcairól, mivel azokat kis osztagok vívták s az egész hadviselés lazaösszefüggésű guerilla háború volt csupán, pontosabb adataink nincsenek. Ghillányi két magyar nyelvű levele, amelyet Hadikhoz intézett távozása előtt (április 20. és 26-án) még mindig tele van panasszal az insurgensek ellen, Hadikot igen megdicséri s megígéri neki, hogy: „...distingvált jó viselése és fölséges királynőnk szolgálatában előkerült alkalmatosságokban nálam tapasztaltatott attentiója miatt, — úgy bizonyos legyen benne Kegyelmed, hogy locis debitis representálni nem fogom elmulatni“.²⁷

A nap-nap után előforduló kisebb portyázó harcok közül mind az e korszakkal foglalkozó munkák, mind pedig Hadik önéletrajza egy nevezetesebb eseményről számolnak be röviden, mégpedig a Troppau és Ratibor között Zauditz—Kranowitz—Bojanov falvak között lefolyt hevesebb ütközetről. Ennek a harcnak legrészletesebb leírását ismét csak Hadik életrajzában találjuk. Az említett két nagyobb várost összekötő út a poroszok egyik legfontosabb hadtápvonala volt; ezt Hadik kémeivel állandóan szemmel tartotta. Amikor arról értesült, hogy aránylag kevés porosz csapat tartózkodik ebben a vonalban, azt javasolta Beleznay ezredesnek, hogy támadják meg 300 reguláris és 800 insurgens huszárral a Kranowitzban és Zauditzban tanyázó két porosz lovas karabélyos századot és szakítsák meg az összeköttetést Troppau és Ratibor között. Beleznay a javaslatot elfogadta

és maga állt a körülbelül 1400 lovasból összeállított csapat élére.

A 76 éves, de még teljesen frisserőben lévő Beleznay ezredest Hadik érdekesen jellemzi. Fiatal korában már II. Rákóczi Ferenc háborújában tüntette ki magát, mint vitéz kuruc lovastiszt. Félelmetesen bátor és portyázásairól híres ember volt, kitűnően verekedő, nagyszerű huszártiszt, de tanulatlan ember, aki a hadművészet és hadvezetés kérdései iránt nem is igen érdeklődött. A virtuosos verekedések hőse, merész vállalkozásokra mindenkor kész volt, de a reguláris nagy csatákat nem szerette. Ha azonban lovasrohamra került a sor, mindig a legelső vonalban vágatott. Gyengéje volt, hogy igen szerette a zsákmányt. Amikor Hadik egy alkalommal az ő jelenlétében huszárjainak megparancsolta, hogy minden figyelmüket az ellenség szíjjelverésére fordítsák és ne törődjenek a zsákmánnyal, Beleznay a szavába vágott. Kioktatta őt, hogy a zsákmány a legfontosabb dolog, ha az a huszárok kezében van, akkor szükségtelen magukat további veszélynek kitenni.

A régi kurucos portyázó hadviselés öreg képviselőjének — mint említettem — tetszett Hadiknak az a terv, hogy a poroszokat megrohanják. Május 20-án (Hadik az esemény időpontját tévesen június havára teszi) elindultak Troppau felé. Másnap Smolkau mellett átkeltek az Oppam folyón és Kuchelna környékén megvárták a Kranowitz vidékére előreküldött kém visszaérkezését. Ettől azt az értesülést kapták, hogy a troppai helyőrség már megtudta a Beleznay-ezred átkelését az Oppán és a Kranowitz—Ratibor vidékén tartózkodó Anhalt-Dessai hercegnek is megjelentette. Kranowitzban volt Frigyes porosz herceg testőr-vertes ezrede és egy lovas karabélyos század, hatalmas, 18-markos lovakkal. A testőrök pedig mind 17-markos hatalmas legények voltak. Kranowitz községet hevenyészett földsáncokkal vették körül és a lóról szállt karabélyosok heves tüzeléssel fogadták Beleznay közeledő lovascsapatát. Mivel éppen az insurgens lovasság volt elől, Beleznay nem merte a harcot kockáztatni, hanem visszavonult a kuchelnai erdőbe. Innen, Hadik tanácsára, a következő terv szerint nyomult újból előre. Kikerülték Kranowitzot és Bojanow és Wojnowitz között a mocsaras Zinna patakon átkelve, lóról szállva, erős lövöldözéssel d. u. 4 és 5 óra között hátulról megtámadták a kranowitzi sáncot, mert azt akarták elérni, hogy a lármára a szomszédos községek porosz őrsége kijöjjön a szabad mezőre, ahol lovasharcot vívhatnak. Rövid idő múlva csakugyan közeledett két erősebb csapat. Az egyik Kranowitz felől, a másik pedig a Dessai herceg személyes vezetésével, lengő zászlókkal, Ratibor felől. Bojanowban egy falakkal

körülvett erős major állott, Hadik azt hitte, hogy a poroszok először ott fogják magukat befészkelni. A fiatal Dessau herceg ezzel a mozdulatával azt akarta elérni, hogy a Belezna ezrednek ezt a részét elvágja a Kranowitz előtt maradt főcsapattól és azt megsemmisítse. Hadik, csak lovásza kíséretében, bátran Bojanow felé vágatott, hogy az ellenség állását kikémlelje, pár perc múlva követte őt lovascsapatának egy része. A község közelében két lovas pillantott meg, gyönyörű irlandi lovakon; azt hitte, hogy azok sétalovagláson lévő vidéki nemesek. Mivel minden katonai kíséret nélkül lovagoltak, Hadik feléjük vágatott, de ezek hirtelen megfordították lovaikat és a Bojanowba vezető mélyút felé vágattak. Mire Hadik odaért, megdöbbenve látta, hogy körülbelül 80 vértés fekszik az út árkában. Nem volt gondolkodásra sok ideje. Vágatás közben hátrafordult, és mintha csapata már közvetlen mögötte lenne, harsány kiáltással rohamot vezényelt. Szerencséjére ezekben a válságos pillanatokban már odaérkezett Belezna, ezredének legelső századaival. Hadik az elővédet lóról leszállította, egyik részét a mélyút elején vetette harcba, másik részével meg akarta kerülni annak túlsó végét, hogy hátbatámadhassa a major felé igyekvő porosz lovasokat. Merész támadásával nem sokat ért el, mert a mélyút túlsó végén, a majorhoz közel, egy földsáncokkal megerősített hosszú és széles árok megakadályozta a mocsáron keresztül vezető híd megközelítését. Hadik 40 embere, karabéllyal kezében, tehát csak tűzzel üldözhetette a majorba vonuló poroszokat. Ezalatt megérkezett a poroszoknak egy új lovasszázada. Ezek ellen Belezna 300 huszárt küldött. A magyar csapatnak sikerült a poroszok hátába kerülni: Hadik lóról szállt emberei a közeli házakból összeszedeti deszkák és cölöpök segítségével gyorsan hidat vertek a mocsár járhatatlan részén, Belezna lovasai ezalatt minden oldalról körülfogták a sáncokba menekült poroszokat. Ekkor hatalmas eső szakadt le, úgyhogy a porosz karabélyosok lövő fegyverüket nem tudták használni. Amikor látták, hogy majdnem körül vannak fogva és már csak Kranowitz felé szabad az út, kifutottak a sáncból és vágatva igyekeztek Belezna csapatának átkaroló támadása elől kimenekülni. A huszárok ennek láttára még hevesebben támadták őket, úgyhogy a poroszok Kranowitznál sem tudtak megállni, hanem Zauditz felé vágattak tovább. A harc még ekkor sem ért véget, mert a Dessau herceg, ezredének néhány századát még sebtében összeszedve, vágatott a küzdelem színhelyére. De Belezna ezredes sem hagyta abba az eddig eredménnyel kecsegtető harcot, hanem tovább verekedett és csak akkor szüntette be ismételt rohamait, amikor

már látta, hogy a poroszoknak sok veszteséget okozott és hogy egy újabb ellenséges csapat, 4 század porosz dragonyos, készül a harcba avatkozni. Megfigyelői azt is jelentették neki, hogy Ratiborból és Troppau felől is közelednek erős ellenséges csapatok. Gyorsan összeszedte lovasait és elvonult a küzdelem színhelyéről. 22-én ért vissza Fulnekbe. Az eredménnyel meg lehetett elégedve. Vesztesége holtakban és sebesültekben 54 ember volt ugyan, de a poroszok 150 embert vesztek; 210 porosz jutott Beleznay fogásába, huszárjai pedig azonkívül 227 lovat, két lobogót és 5 ezüst trombitát zsákmányoltak.²⁸

Festetits tábornok örömmel számolt be huszárjainak erről a szép haditettéről az Udvari Haditanácsnak. Július 1-én kapta Beleznay ezredes a Haditanácsnak azt a megtisztelő értesítést, hogy a királynő ő felségének is nagy örömet okozott a huszáros verekedés híre, mert jól tudta, hogy a magyar nemzet katonái, az ellenséggel való további harcokban is mindig ilyen szép eredményeket fognak elérni. Egyúttal megparancsolta, hogy azt a két zsákmányolt porosz zászlót, amelyeket Beleznay ezredes, Györky főstrázsamesterrel küldött hódolata jeléül a királynőnek, a magyar nemzet dicsőségére a Pozsony melletti Mária-Thal kolostor templomában helyezték el...²⁹

Festetits altábornagy jól tudta, hogy a derekas verekedésben Hadiknak milyen kiváló része volt. Levélben üdvözölte vitéz alezredesét Sternberg melletti táborából június 8-án: „... valamit contribuálhattam Kegyelmed dicséretes magaviselésének bizonyítására ezen utóbbi szép actionak alkalmatosságával is, azt el nem mulattam a Felsőleges Fejedelemnek tett relatiómba belétenni“.³⁰

Az 1742. év tavasza sok vitéz portyázó verekedésén kívül más tekintetben is nevezetes volt Hadik életében. Fulnekből, úgylátszik, gyakran átlovagolt a pár kilométernyire fekvő Odrau községbe s ott a pütkösi ünnepek alatt megismerkedett Lichnowsky gróf idősebb leánvával, Mária Franciskával. Bár, mint életrajzában írja, eddig eszébe se jutott az a gondolat, hogy megházasodjék, mégis elhatározta, hogy megkéri a grófkisasszony kezét. Amikor, a boroszlói békekötéssel kapcsolatban, a Beleznay-huszárezredet a morva-sziléziai határszélről Prága felé küldték, dűlőre vitte a dolgot és távozásuk előtt, július 9-én oltárhoz vezette 19 éves menyasszonyát.

A házasság köré később egy romantikus legenda fonódott. A Beleznay-huszárezred (későbbi 10. huszárezred) történetében azt olvassuk, hogy amikor Hadik Graetz község közelében táborozott és a faluban lévő várkastélyt porosz

támadás fenyegette, az ott lakó fiatal Lichnowsky grófnő Hadikhoz fordult segítségért és a kastély tornyából nézte, hogy Hadik milyen vitézül verekszik és huszárjai miképen zavarják el a poroszokat a kastély alól. Amikor Hadik a harc után a kastélyba visszatért, a grófkisasszony lelkesedésben kijelentette, hogy életét szívesen osztaná meg ilyen vitéz katonával. Hadik csakugyan feleségül vette őt s a fiatal asszony a későbbi harcokban mindig hűségesen elkísérte férjét.

Egy másik forrásmű, Hadiknak 1835-ben, németül írott életrajza ugyanezt mondja, azzal a különbséggel, hogy a regényes szerelmi történet színhelyét nem Graetzbe, hanem Odrauba teszi. Hogy igaz-e ez a történet, azt megállapítanom nem sikerült. Hadik csak azt írja életrajzában, amit fentebb elmondtam, a nélkül, hogy a grófkisasszony szemeláttára lejátszódott hősi jelenetről említést tenne. Valószínű tehát, hogy e házasság, minden regényes előzmény nélkül, két, egymásnak rokonszenves lény megismerkedésével kezdődött és bensőséges szerelmével végződött.³¹

A Beleznay-ezred július vége felé Prága alá került, a Lotharingiai herceg hadseregéhez, amely kezdetben Pisek körül táborozott, majd a francia csapatok visszavonulása után Prágáig követte őket. Az ezred azután Baranyay altábornagy lovashadosztályának kötelékében, később pedig Batthyány gróf lovashadtestében, a Prágát körülzáró csapatok vonalában, a Moldva jobbpartján foglalt állást. Ősszel csak kisebb lovasharcokra került a sor. A körülzárást végrehajtó csapatok parancsnoka, Lobkowitz Keresztély herceg lovassági tábornok, csak gyengébb erőkkel rendelkezett s azokat is kénytelen volt a beállott csikorgó hideg miatt Prágától kissé távolabb lévő községekben elhelyezni. Mint Hadik írja, valószínűleg titkos útasítást kapott, hogy tegye lehetővé a franciáknak Prágából való kivonulását. A francia csapatok december 17-én valóban kiürítették Csehország fővárosát és nyugati irányban, Eger felé visszavonultak. Lobkowitz herceg erre egész huszárságát utánuk küldte s ennek a lovasscsapatnak, főleg pedig a Festetits- és Beleznay-huszárezrednek jutott az a feladat, hogy nyomon kövesse a visszavonuló franciákat. Utóvédharcokban nap-nap után sok foglyot ejtettek, zsákmányt hoztak haza. Az ellenség rövid pihenő után Egernél átlépte a cseh határt és bajor földön, a Nab folyó mögött helyezkedett el. Lobkowitz hadteste követte a franciákat és csapatai az 1743. évre forduló téli hónapokat Amberg—Regensburg vidékén töltötték.

Markó Árpád.

JEGYZETEK.

A Mária Terézia korszakával foglalkozó általánosan ismert magyar történeti munkák felsorolását, amelyeket az általános politikai és történeti helyzet vázolásánál használtam, szükségtelennek tartom részletesen felsorolni. (Hóman—Szekfü, Marczali, stb., stb.) Az osztrák munkák közül ebben a vonatkozásban főként Arneht és Kretschmayr munkáira hivatkozom. A hadtörténeti részletekérdésekben e tanulmányom bevezetésében említett osztrák és porosz munkák adatait fogadtam el. Legnagyobb segítségemre volt Hadik András önéletrajza a m. kir. Hadilevéltár birtokában levő „gróf Hadik András tábornagy levéltára“ jelzésű gyűjteményben. Sajátkezű kézirat, díszes, arany metszésű piros bőrbe kötött könyvben féldoldalasan, néhol egész oldalon keresztülírt kézirat, amelynek 259. oldala után a számozás tévedésből nem 260. hanem 160-nal folytatódik és tart 209-ig, tehát összesen 509 oldalból áll.

A könyv főcíme a kötés külső fedelén: „*Synoptische Lebensbeschreibung des Feld. M. Gr: And: Hadik, von ihm selbst entworfen 1774.*“ A belső oldalon pedig: „*Mein, Andree Grafen von Hadik Synoptische lebens Beschreibung die ich in meinen 64-ten Jahr, und erlangten Hof Kriegs Raths Präsidentenstelle Anno 1774. eigenhändig, so weith als es Gott erlaubet: fort zu führen unternommen habe, A. G. v. Hadik mpr.*“

A rövidség kedvéért későbbi idézeteimben ezt a forrásművet röviden: „*Synopt*“-al jelölöm meg. Ezen az életrajzon kívül volt Hadiknak még egy naplója, amelyet azelőtt a Ludovika Akadémia könyvtárában őriztek, de amely, alkalmassint a forradalmak idején, nyomtalanul eltűnt onnan. (Lásd Gyalóky Jenő megjegyzését a Hadtörténelmi Közlemények 1951. évfolyamának 7. oldalán).

Hadik András tábornagnak Hadilevéltárunkban őrzött levéltárának felhasználott okmányait ezekben a jegyzetekben „*Hadik-levéltár*“ megnevezéssel jelölöm meg.

* * *

¹ Leitfaden der Allgemeinen Kriegsgeschichte

A volt közös hadügyminiszterium megbízásából készült, a katonai Akadémiák tankönyveként. Wien, 1896. — 58—62. oldal.

² Österreichischer Erbfolge-Krieg 1740—48. Az osztrák Kriegerarchivban készült részletes munka. Wien, 1896. — I. kötet 2. rész 676. és következő oldalak.

³ Leitfaden i. h. 235—41.

⁴ *Alfons von Wrede*: Geschichte der k. u. k. Wehrmacht III. Band, Wien 1901. 242—245 oldalig. Az ezredet Alt-Dessewffynek nevezték (a későbbi 5. huszárezred) megkülönböztetésül egy másik huszárezredtől (a későbbi 8. huszárezred), amely 1755—1759-ig báró Dessewffy Imre tábornok nevét viselte (Jung-Dessewffy).

A 5-as Hadik huszárok története megjelent Bécsben 1895-ban: *Amon von Treuenfest*: Geschichte des k. u. k. Hussaren-Regiments Nr. 5.

Az 1756—1759-iki török háború eseményeinek összefoglaló leírását lásd a „*Kriegs Chronik Österreich-Ungarns*“ könyvben.

Bécsi Kriegsarchiv. 1885. 256—279 oldalon, a Dessewffy-ezred szereplését a Hadik huszárok ezredtörténetében. Ezt a hadjáratot teljesen újszerű feldolgozásban ismertette Dr. Rédway István, a Hadtörténelmi Közlemények 1935. és 36. évfolyamában. Ez a leg-
alaposabb és minden tekintetben legjobb forrásmunka.

Hadik kéziratai közül a háború adatait lásd a Synopt. 26—132 oldali és a Magyar Tudományos Akadémia kéziratárában őrzött munkájában „*Der Feldzug gegen die Türken vom Jahre 1759. Beschrieben vom Feldmarschal und Hoff-Kriegs- Praesidenten Andreas Grafen von Hadik, Im Jahre 1784. Von der eigenhändigen Urschrift abgeschrieben Im Jahre 1788.*“

⁵ Hadik huszárok ezredtörténete 61. oldal és Synopt 133—137. oldal.

⁶ Österreichischer Erbfolge-Krieg II. kötet 189. oldal.

⁷ Synopt. 142—143.

⁸ Synopt. 140—141. és Erbfolge-Krieg II. 183. oldal.

⁹ Hadik Levéltár 1741—III.—9. és 12.

¹⁰ Erbfolge-Krieg I. 180—1.

¹¹ Synopt. 145—148.

¹² U. o. 149—154.

¹³ Hadik-Levéltár 1741—IV.—30. és 31.

¹⁴ Synopt. 154. Ezredtörténet 64. old.

¹⁵ Synopt. 155—160. oldal.

¹⁶ Idézi Erbfolge-Krieg 366.

¹⁷ Synopt. 165—167.

¹⁸ Bécsi Kriegsarchiv. Feldakten Schlesien 1741—VII.—28. és Hadik-Levéltár 1741—VII. 17.

¹⁹ Synopt. 168—169. old.

²⁰ Festetés tábornok jelentésc. Bécsi Kriegsarchiv, Feldakten Schlesien. 1741.—VIII.—ad 13.

²¹ U. o. és 3. huszárezred ezredtörténete 65—66. oldal. Erbfolge-Krieg II. kötet 403. A német nagy vezérkar hivatalos munkája: Die Kriege Friedrich des Großen. Der erste schlesische Krieg. Berlin, 1893. I. 78. oldal és Mitteilungen des k. u. k. Kriegsarchivs, neue Folge V. Wien 1891. *Duncker*: Zur Geschichte des ersten schlesischen Kriegs. 251. old. Synopt. 172—180. old

²² Erbfolge-Krieg III. 170—174. oldal.

²³ 5-as huszárezred története 67—68. oldal.

²⁴ Synopt. 180—186.

²⁵ Synopt. 180—181.

²⁶ Synopt. 189—190.

²⁷ Hadik-Levéltár 1742—IV. 2.

²⁸ Erbfolge-Krieg III. 720—22. és Synopt 195—198.

²⁹ A Beleznay-huszárezred parancsnokságának Protokollja. 6. számú jelentés. Kéziratok könyv a Hadik-Levéltárban. Könyvek 6. szám alatt.

³⁰ Hadik-Levéltár 1742. VI.—5.

³¹ Synopt. 198. A Beleznay-huszárezred (későbbi cs. és kir. 10. huszárezred) története. *Gustav Ritter Amon von Treuenfest*: Geschichte des kais. und königl. Husaren-Regimentes Nr. 10. Wien, 1892. 3. oldal — *Maximilian Friedrich Thielen*: „Des k. k.

Feldmarschall Lieutenants Andreas von Hadik, Zug nach Berlin 1757.“ Wien, 1835. 15. oldal. Megemlíti ezt a regényes történetet *gróf Desseroffy József* is rövid Hadik életrajzában, a Felsőmagyarországi Minerva (Kassa, 1825. IV. negyed. 395. oldal.) egyik számában. Amikor Hadik Lichnowsky gróf birtokáról a poroszokat elűzte: — „... szemmel látott tanúja lévén a Gróf és leánya a kastély ablakaiból hősi tettének, dobogó szívvel csudálkozó magzatját, a virtust becsülni tudó atya, mind ajánlotta, mind adta néki feleségül. Így jutalmaztatott meg a vitézség, így lett boldoggá a vitéz.
